This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

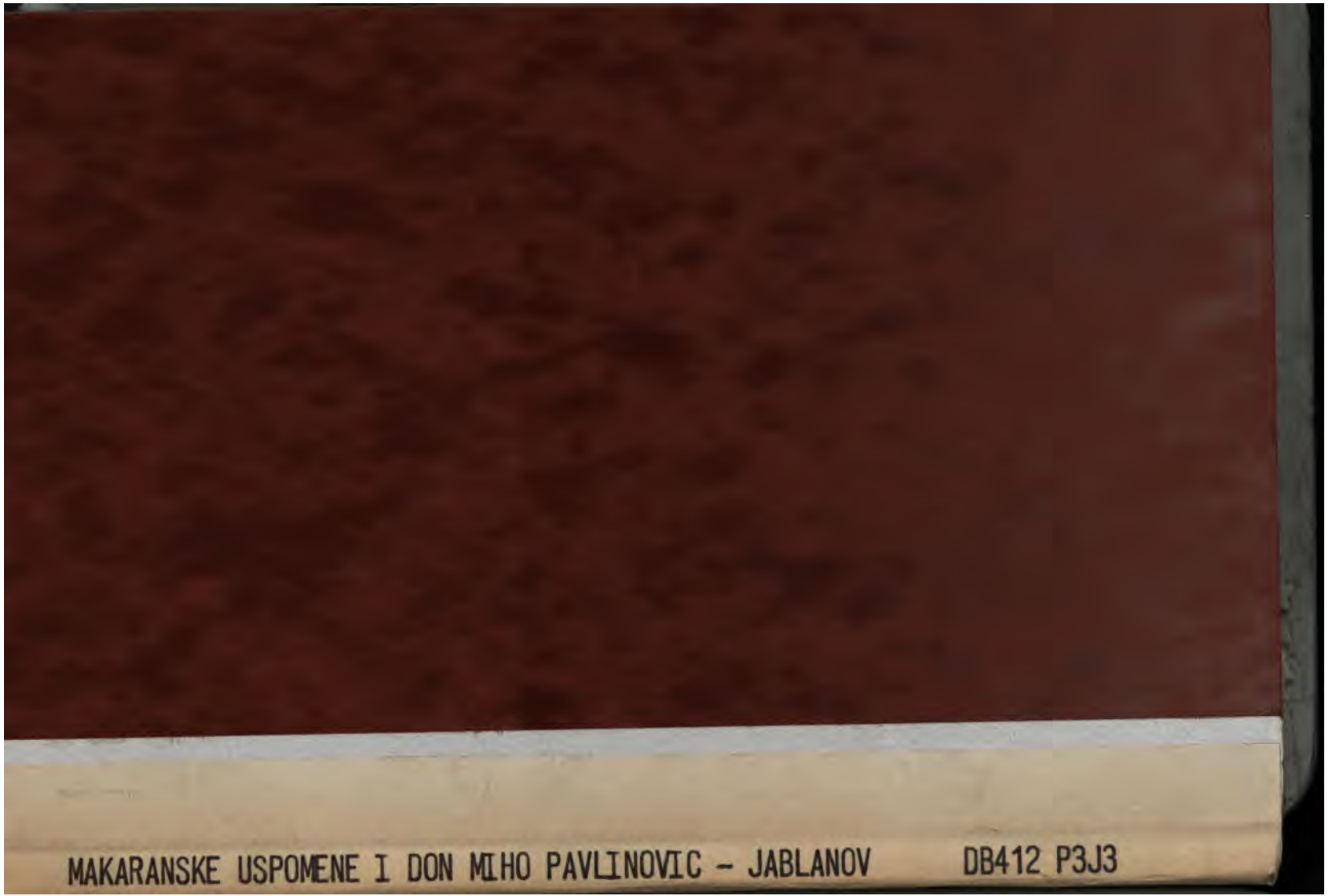
MAKARANSKE USPOMENE I DON MIHO PAVLINOVIC - JABLANOV DB412 P3J3

Slavin Sergjije Jablanov

Makaranske Uspomene

i

Don Miho Pavlinović

.....

Prilog za Njegov Životopis

Cena 1 kruna

Spljet

Tipografia Sociale Spalatina (G. Laghi)

1895.

517

Slavin Sergjije Jablanov

Makaranske Uspomene

i

Don Miho Pavlinović

Prilog za Njegov Životopis

Ciena 1 kruna

Spljet

Tipografia Sociale Spalatina (G. Laghi)

1895.

STANFORD
LIBRARIES

DB42
P3 J3

I.

. . . . . .

. . . . . .

U Čitaonici Makarskoj, natrag nekoliko godinâ, megju družinarim bijahu i neki univerzitarci, koji, kad bi doma otpočinuli školske praznike, donosili bi knjigâ, listova, a uz to bi i njeke nove „ideje“ iz velikih centruma prenijeli. Mjesto, gdje se te knjige čitahu, te nove ideje propovijedale, bijaše čitaonica. Mladež mjesna okupila bi se na večer u sali novinâ i tu okolo zelenog stola posjedala. A naši univerzitarci, kaono nosioci velikih svjetskih ideja, čitahu glasno i emfatično deklamavahu njekoje znamenite komade iz onijeh knjigâ mudrosti, pak mlagjim žutokljumcima tumačijahu njeke nerazumljive stihove i njeke neobične izreke, koje bi se u čitanju prigodile. Žutokljunci otvorenim ustama pilijahu u ono naučnike, diveći se njihovoj vještini, pameti i naučnosti. — Ta večernja predavanja obnavljahu se svake godine o praznike, dok žutokljunci, potaknuti primjerom svojih učiteljâ, zabaciše ono neplodno čitanje i

vjerovanje u *verba magistri*, te počeše sami megju sobom prepisati i pretresati o velikim dnevnim pitanjima. Bože moj, koliko se tu talenata istresalo; koliko se u onoj sali govornika isticalo; koliko se osuda osjeklo nad glavom: slavljanskih, italijanskih, franceskih, njemačkih, kineških i japanskih narodâ!

Ako bi koj miroljubivi družinar došao u „zelenu salu“ da ispuši cigaru i novine prouči, valjalo je da začepi uši ermetično . . . . . , ali bi mu i ta operacija uzaludna bila, jer nakon male stanke, uzeo bi svoju novinu u jednu, a u drugu ruku katrigu, ter bi mrmljajući pošao čitati u salu za sviranje.

Muka velika bijaše za bijedne družinare čitanje ljubeće; jer osim one znanstvene alabuke, bijaše i druge u oblížnoj sobi za kartanje.

Promislite, dva ili tri stola za igranje, a kadšto i više. Sad na jednom, sad na drugom, sad na trećem stolu izmjenice, zametnula bi se kavga megju igračima. Jedan Aš dinara, ili trica kupa; jedna dužeta špadi, ili Aš bâta, podigli bi od čaša takovu larmu, kakove u rjetko biva i u franceskoj komori. Sjećam se, da je najbolji vikač bio pokojni samouk, Stipan Ivičević. Kad je na trešet igrao, bože sačuvaj, da mu je drug ispustio Asa, pak da ga je izgubio. Jaoh ti ga njemu! Dok je igra trajala, nije bilo prošto govoriti, već bi Stijepo svoga druga onako preko očala promjerio; ali na svrsi partije, zakreštio bi tako silovito naš samouk, i lupao šakama po stolu, da drug, mjesto da se čemu nauči, pomeo bi i ono malo igračkog znanja, a u drugu partiju izgubio bi ne samo Aša, već i tricu i dužetu.

Ali svôj vici, larmi i halabucí ipak odolio je jedan družinar čitaoc. Radi te njegove izvanredne kreposti,

zaslužuje da mu ime spomenemo. To bijaše neki I. Sabić, zanimanjem krojač. Suv kao drvo, a miran kao janje. Kratkom lulicom u ustima, sjedio je po dvi, tri ure na stolici nepomično, lijevom i desnom na visoko držeći novinu, a opirući se laktovima o stolu. Svake ure, po prilici, dva puta, izpustio bi iz rukû foj, snimio očale, istresô lulicu, pjucnuo, oseknuo nos, pak iznovice namjestio se na stolici, napravio očale zauzev istu poziciju, te opet zaplovio morem politike. Kroz cijelo znanstveno kričanje one mlagjarije, on nije bogu fala ni najmanju primjetbu nikada učinio; on se nije dapače ni makao sa svog prirodnog položaja, a kamoli da bi se potužio! Svi valovi zatalasanog i uzburkanog mora „zelene sale“ ne mogahu ni časom uznemiriti onu olimpijsku tišinu njegovu! . . . Ali i na njega jadnog pade podozrenje; da u sali dolazi ne radi čitanja listova, nego za drugu važniju stvar . . . . . t. j. za kontrolu riječi i misli one bezobzirne mladosti. No, nakon njegova priminuća doznalo se, da je pok. S. bio gluh; i za tu vrlinu njegovu mladež ga je proglasila svojim počastnim članom „post mortem“. Izmegju mlagjih družinarâ, pomenućemo dva tri, radi njihove originalnosti:

Njeki P. A. — garava lica a malenih grahorastih očiju, crne brade i crnih rudastih vlasâ. Zvali su ga panslavistom. On je svake bogodane večeri donasao pune džepove svakovrstnih slavjanskih novina, da iz njih čita glasno i pridikuje. Slušali ga drugi ili ne slušali, njemu bijaše sve jedno. On je neprestano govorio o Rusiji, o Slavenstvu i o Sveslavenstvu. Njemu je svaka stvar makar i najzapletenija, bila javna kao dan, i tumačenje političkih pitanja sipao je on kô iz rukava. Često je opetovao onu izreku Velikoga Petra: Rusija je velika

kano prostor, a ustrpljiva kano vječnost. Tijem riječima završio bi svaku raspravu. Imao je na domu jednu sobicu za spavanje, koju bismo mogli nazvati slavenskim mikrokozmom. Duvari tog kabineta bijahu naljepljeni svakovrstnim slikama, portretima, varošima, prizorima istoričnim i društvenim iz cijelog slavenstva.

Neki Os. . . . kemičar i enolog. On je bio veoma govorljiv, ali tako trudan i težak, da ga je već svak izbjegavao. Pomislite da je svojim velikim trbuhom nurao onoga s' kojim se je razgovarao tako, da bijaše opasno ići š' njime na šetnju, a navlastito večerom. Jednoč hodajući po obali u družbi s' jednim drugom slaba vida, toliko je ovoga iznurao, da ga je napokon u more turio. Kad je drug pljusnuo, Os . . . . . udari u smjeh kao mahnit. Os . . . . imagjaše veliku ljubav za kemiju. Držao je kod kuće spravâ i tekućine, staklenica i lonaca, u kojim je po cijeli dan nješto vario. Fatao je zmije, spuže, gušterice i druge živine, pak ih je pekao i pržio, ter iz njih njekakvih prašinâ vadio. Spravljao je prskavog pamuka, pak iz jedne male puškarice na mačke palio. Ali kad se njeki radi toga potužiše, on okrenu svoju puškaricu na komšijske golubove i na kokoši. Os . . . . . bijaše i enolog. Toliko je pouzdan bio u svojoj vještini, da je jednom namislio iz jedne bačve vina učiniti deset. To mu ispade za rukom. Ali kad tri mjeseca poslje dogje kupac da okuša vino, nagje pune bačve bljute i kvasine. Ne mojte ga za to koriti. Znanstveni neuspjesi obogatiše ljudstvo sa najvećim napretcima, pak zato, živili neuspjesi!

Jedne mračne zimske večeri bijasmo svi okupljeni u „zelenoj sali“, kad eto ti iznenada megju nama stvori se Os. . . . sa dugom puškom o ramenu i starom sabljom

oko pasa. Svi ostadosmo kao poraženi od one nenadane bojne prikaze e, rekao bi, da nas je došao sjeći. Ali O..... stade nas miriti kazivajuć ozbiljno, kako je ušao u trag jednoj zavjeri njemu protivnoj, i da se zbog nje odma naoružao držeći se one latinske: Si vis pacem, para bellum (ako hoćeš mir spremaj se ratu).

Treći bijaše njeki B..... veliki snovatelj industrijalnih i socijalnih poduzeća. Njegovi ga roditelji djetetom zapopiše i dadoše u sjemenište. Nakon četvrte godine omrazi se sa prefektom i starešinama zavoda, ter jedne noći pobjegne iz sjemeništa i prevali pješke nekojih pedeset kilometara i stvori se kod kuće. Ucviljeni roditelji da svisnu od žalosti! Počeše na sto načinâ nagovarati ga, da se u zavod povrati, ali sve zaludu. Na odgovor roditeljskim savjetima, mladić B..... zaključa se u svojoj sobici, gdje je dugo vremena svakojake knjižurine čitao i grozne tragedije piskarao. Jedva nakon četiri mjeseca svojesobnog zatvora, izigje na dvor, rastade se svetijem Petrom, i pogje učiti poljodjelstvo i šumarstvo. U takovome učenju provede četiri godine. Vrati se u domovinu i primi mjesto poljsko-šumarskog vježbenika u Zadru. Tu imade prilike razgledati poljsko i šumarsko stanje pokrajine, i opazi taku zlu upravu i neznanstvo u činu i zvanju ove struke, da ga to potakne, da piše i objelodani nikakove spise i odkrivenja o neznanju i ludosti svojih starešina, te zemaljsko-šumarsko-poljske uprave. Te njegove znanvene rasprave toliko ugodiše starešinam, da mu odmah stekoše odpust. Razkrstiv se svojim nesugjenim zvanjem, su samih trideset forinta gotovog novca, krene u Rusiju. U velikome carstvu proživi njekoliko godinâ, barabareći svakojako po imanjima bogatih ruskih boljara. Ali naš

B. . . . . tamo opazi siromaštvo i potčinjenost mužikâ i razkalašenost velikaša, ter poče snovati i namišljati društvene preinake, dok ne padne žrtvom industrijalne čifutinske halapljivosti. Povrativši se u otačbinu, posveti se njenom ekonomičnom „Exploatiranju“, kako je on sam govorio. Započe žestoko kritizirati općinske uprave dalmatinske, i neznanje njihovih starešina, veleći im, da su svi „duraki (budale), tati i osli“.

II.

U kratko vrijeme Makarska čitaonica postade školom demagogije, liberalizma i panslavizma.

Mladež ne mogavši razvijati svoje široke grude u zagušljivom ajeru jedne političke stranke, težila je na nešto općenitijega, zamašnijega. Upraviteljstvo čitaonice došavši u ruke miroljubivih ljudi, pretrpi upliv mlagje, življe, okretnije stihije, te mjesto katoličkih i hrvatskih listova i listića, na čitalačkom stolu, ukazaše se organi liberalni, demokratički, srpski i ruski. — Ali taj duševni pir za onu mladež moradijaše brzo prestati. Don Miho vraćaše se iz Beča, nakon zatvora carevinskog vijeća, godine 187 . . . .

Sjećam se, da kad je prvu večer uljegao u „zelenu salu“ i stao po čitalačkom stolu prebirati listove nikako ne mogaše naići na Vaterland (organ klerikalan), ni na Katoličku Dalmaciju, ni na Voce Cattolica; već mu se pod prstima tiskahu brojevi: Cittadina, Presse, Zukunft-a, Zastave i Peterburske Vjedomosti. To je Don Mihi čudno zavonjalo i odma tresne zvončetom na poslužnika čitaonice. — Poslužnikom tad bijaše njeki L. R. čovjek okolo pedesete; suh, visoka uzrasta, okostan, malko

ponosit, mršava lica i neobično velika nosa. Zanatom Šavac, mogao je ujedno biti poslužnikom i umjetnikom. Radio je po dvi ure večerom, šio koporane, krožete, gaće. Ljeti je pravio za družinare hladne, a zimi vruće punčeve. Davao je pod kiriju svijeće, lojavice i karte za igranje. Kad bi se napio bio je veoma veseo; migaše glavom i tapkaše desnom nogom. Sentencijozan u govorenju, nije popuštao od svojega „mijenja". Često je sa ozbiljnim družinarima u garaz upadao, radi prirogjene mu tvrdoglavosti. — Bijaše mrtvi inagjija!

Mlagjijem je mnogo šta popuštao za prijateljstvo. i kad bi se šnjima zavadio u brzo bi se i pomirio. — Jedno veče naš Luka zaspi dubokim snom u svome „atelier-u". Što će dva mlagja družinara, raskriliše mu nad glavom veliki seljački šator, načičkaše ga svakojakim predmetima, pred' a' nj postaviše vjedricu vodom, a na krilu prisloviše veliku metlu. Kada se razdrijemio videći se onako naružen nije ga niko mogao umiriti. — Sreća da auktori te nevaljaštine za vrijeme utekoše iz čitaonice.

Drugi slučaj manje ozbiljan ali više komičan bio je sljedeći. — Kruharice i rondari raznješe glas: da u kući, gdje bijaše namještena čitaonica, okolo dvanaeste ure svake treće noći utvara ili sablast obilazi sobe i dvorane, a čeljad plaši. Naš Luka ne znam jeli u to vjerovao, ali znam da je o tome ozbiljno pričao, i mlagje družinare, koji bi se kadikad do kasnjega u čitanju ili prepiranju zadržali, pokušavao uplašiti, ne bi li možda on ranije slobodu stekao. Kako onoj mladeži rano zatvaranje čitaonice nije ni malo godilo, jedne večeri. dok se Luka njekim naprešnim šilom pirovne odjeće zabavljao, okidose sa stožerâ oboja vrata čitaoničke dvorane. Malo postojeći, svršivši svoj posao Luka pogje

da zatvori prozore, te došavši do vrata pipajući. jerbo je veće uduhnuo i svijeće, neima ni jednih, ni drugih. — Krsti se on i desnom i lijevom; drhću mu koljena kao prut,.... i jedva pregje stube od velike uzbugjenosti..... Ali sutradan nije niko smio u čitaonicu pred njim da stupi. Nego dosta o tome, i gledajmo L..... kad se Don Miji kao vojnik presentirao. —

„Di su „Katolička Dalmacija“ i „Vaterland“?

„Ne dolazu više gospodine! „Na taj nenadani odgovor, Don M. ne reče ni riječi, nego mu se samo podkrade njeki „Eh“!.... Doista je onaj čaš na onu djecu pomislio....

„A koji su listovi danas došli? „priupita Don M... Danas nijedan, gospodine!“ odvrati Luka. „Jučer dogjoše Pressa, Funcut (Zukunft) i Zastava...“ „Odkada Cittadino dolazi?“ Upita Don Miho, gledeć Luku u oči.... „Ovo će bit..... četri miseca....“! (kratka pauza) „A zašto izključiše Katoličku i u „Vaterland?“ „Eh! upraviteljstvo će znati štogod....“ nasmija se Luka. „Ali nije ni tebi tajna“, manuvši glavom, reče Pavlinović. Luka obazre se okolo zelene sale i ne videći nikoga, približi se Don Miji, pa mu reče u po glasa „Dica su kidala i sakrivala te foje, pak su upravitelji promislili da je bolje ne nabavljat ih više“. —

„Ako su upravitelji?“ Luka kaza imena, na što Don Mijo ne primjeti ni riječi, već mahnu glavom slugi, da može poći. Luka se malko pokloni, te otigje, šmrknuvši obilatu porciju burmuta, uzme rukodjelu i iglu, koja je na njemu zabodena bila, te sjedne, da proslijedi šivenje. — Luka níje ništa glasno sad govorio, ali ko ga je nakon onoga kratkoga razgovora sa don Mihom dobro gledao, vidio je kako je glavom klimao i obrva-

vama trepio a kožu čelâ mrštio. — „Luke mi, pristaće i njihova igra; zna sam ja, da će se to dogoditi..... došla je mačka, došla.“ — To za cijelo znamo, da je u sebi mislio one večeri, ali iz njegovih ustâ nije niko ništa doznao. — I tim je one večeri sve mirno svršilo. Tišina koja buru predkazuje. —

Don Mijo običavaše svake večeri po njekoliko časa posjedati u čitaonici, prebirati listove i šlušati svirku. Voljeo je muziku, ali nije nikada više od pô ure tu glazbenu raskoš uživao. Običavaše govoriti, da muziku treba kadikad srkati, kao i kavu, da ona mogne blagotvorno na čuvstva i osjećanje djelovati. Sjedio bi na divanu ili hodao po dvorani, zapalivši cigaru „Portoricco,“ sam, ili razgovarajući se jednim ili najviše dvama družinarima: —

I mladež običavaše pohagjati čitaonicu, ali ne koliko prija. Zašto? ..... Luka je to znao..... Nô kako mu drago bilo, dnevi prolažahu svojom običnom brzinom, barem za onu bezbrižnu mladež, a u čitaonici trajaše malo više, malo manje stari red, ili ako hoćete, nered. —

Na čitalačkom stolu ipak opazi se neka promjena.

Ukaza se opet za kratko vrijeme egzilirani Vaterland i drugi klerikalni listovi; a ne stade onijeh drugih, tako da od liberalnoga žurnalizma zaostade na stolu sam Cittadino, kao za „muštru.“ Ali i njemu jadnome spravljao se prôgon. —

Progje ljeto, a zima nastade iza kratke i burovite jeseni. Zimska sezona, ko ne zna? napunja čitaonice i kavane; to je svagdje pak i u maloj M.... —

Ali nešto drugo moramo sad pomenuti. To bijaše god. 1874. Primicaše se vrijeme izbora za carevinsko

vijeće i narodna stranka mišljaše kandidirati za svoga poslanika u Makarsko.ne vilajetu, pok. Stijepu Ivičevića. Za pripravu te kandidature, trebalo je dakako sporazumljenja, barem megju glavnijim ličnostima narodne stranke. Tim više činilo se mučno to, jer se prosuo glas, da njeki popovi ne bjehu kajeli ovome kandidatu. Da se stvar dakle razbistri, a eventualne oprjeke promjere i procjene, Don Miho, koji upravo zato iz Podgorske samoće doleti, nareče skupštinu ili sastanak u čitaoničkoj dvorani, gdje se imahu sastati najuplivniji ljudi grada M . . . . .

One večeri, a to upravo 27 Listopada, dvorana čitaonice bijaše dupkom puna kao jaje. Rogobor bijaše neobičan i živahan, dokle ga ne prekide zvonce sa upraviteljskoga stola. Na divanima u okolo dvorane jedan do drugoga trgovci, prisjednici i popovi. Izmegju njih Don Miho nješto osamljen. Njemu na lijevu Stijepo Ivičević, a na desnu njeki debeli kanonik. Ovaj posljednji razgovarao se Don Mihom i nješto mu šapljao. Don Mijo odobravaše glavom, sa njegovim običnim dà . . . . . dà . . . . . Megjutim Don Miho otvori govorljiva usta i stade tumačiti svrhu i smjer ovoga sastanka, dokle napokon ne pomenu ličnost, koja moradijaše biti odabrana za poslanika. Kada on dovrši govor, započme megju popovima neki žogor, koji se pako utiša, i onaj pretili kanonik vrativši se na svome mjestu, uzme da govori: o vjeri, o katoličanstvu, o narodnoj religiji, te zaključi svoj često isprekidani govor: „da Ivičević u svome javnome i privatnome životu veoma ogreši se o trougloj stijeni vjere i društva, naime o katolicizmu, i da bi on morao njegovu kandidaturu kao opasnu za narod i za narodno vjersko osjećanje odlučno odbiti, ali vidivši

da bi se time moglo nahuditi narodnoj stranki ,koju on ljubi, da će pod jednim uvjetom pristati uz tu kandidaturu, ako se Ivičević pokaje i vrati u krilo sv. matere crkve, a učini u tome smislu jednu pisanu izjavu, koju će svojim biračima za garanciju u zalog ostaviti."

„Da neće nikada ni djelom, ni govorom uvrijediti svetu vjeru katoličansku, ni pobožne tradicije dalmatinskoga puka." Na Ivičevića, koji tu na blizu sjedijaše, kanonikov govor djelova kao galvaniška struja. Liberalac po načelu i po djelovanju, nije doista želio, da mu popovi sude, ili da ga stara u školu šalju. Kroz vrijeme italijanske borbe za oslobogjenje u prepisci sa mnogim prekomorskim patriotima, od njih nauči ljubiti slobodu i narod svoj. Prijatelj Tommasea, Guerazzi-a, Mazzini-a — štovatelj i obožavatelj Garibalda i drugih eroja narodnoga italijanskoga jedinstva, zaboravio je na katolicizam i klerikalstvo, a primio se mašonskoga bratstva u kom se dao upisati. Pjevao je pojezije protiva tiranije i grabljivosti nekih vlâdâ, kojim ne bi ni sadašnja, makar blažija cenzura, svoj *placet* udijelila. Samouk u pravom smislu riječi, nije se dao duševno stegnuti od nijedne škole ili kolegije, učio je brez učitelja, mislio i razmišljao samosvjestno. Pun nade i uzdanja u narodno oslobogjenje, radio je i pisao, da mu pomogne ustati i megju drugim narodima civilizovane Evrope dostojno mjesto zauzeti. Pažen od ondašnje Meternikove policije, morade zatvorom nekoliko mjeseci okajati buntovničke težnje. Ali Stijepo nije ostrižene kose iz tavnice izašao. Slijedio je po slobodnoj stazi srčeno i smjelo. Pripozna mu krjepost primorski puk, kad ga onda posla u Kremšir za branitelja svojih pogaženih pravica. Narodnost ne bijaše njemu sredstvo

da nešto drugo poluči, što je izvan narodnosti. Bavio se književnošću, a osobito izučavanjem jezikâ. — Ovo potonje znanje bijaše mu nužno za izradbu „Pangrafije“ koju je u sistem izneo ali nije dokončao. — Nakupio je njekoliko tisuća knjiga svakovrstnih. — Bijaše čovjek načitan i veoma učen

Visoka uzrasta, jedar kao bijokovski dub, široka i prostrana čela, malenih, ko žeravica živih očiju, lijepa i muževna lica. Pisao je njekoliko drâma, preveo Alfierijev „Saul“ i Danteov „Pakao,“ i još pomanjih članaka i pjesama, tamo amo, po novinama pečatanih, osim još više neobjelodanjenih. — Uz Ljudevita Gaja i drugih hrvatskih patriota zaokupljao je sve južno slavenstvo u „Ilirstvo“ i težio je, da razmakne ograničene pruge provincijalizma i sebičnosti.

Pisao je ukusno talijanski; a naš jezik čisto pučki, samo što ga je mnokrat kvario izopačenim naglaskom. Ikavština mu je omilila ko i Kužmaniću, sasvim da je u potonje vrijeme zabacio bijaše. —

III.

Poslije govora „za djelo skrušenja“ nastade velika graja u čitaonici. Ivičević ne htjede odgovoriti, ni pristati. Njeki uvjeravahu Stijepa, da se barem formalno priloži onoj kanonikovoj želji. Mlagji, koji tu nepozvani uljegoše, počeše osugjivati onu stranku, koja htjede u Ivičevića „ubiti slobodnu savijest i čovječansko pravo.“

Don Mijo stade miriti i jedne i druge, uvjeravajući Ivičevića, da kanonikov govor „ne potiječe iz inkvizitorne kovačnice, kako neke ugrijane glave misle, već da počiva na oportunističnom pravcu politike, narodnog

osjećanja i. t. d. i. t. d.“ — Al Ivičević ne mari za te dobre ili loše razloge, već viče, uzbunjuje se, napada; a mlagji ga potpomagahu i gjavolsku larmu dižu. Don Mijo se uznemiruje, prijeti, podrugiva dječacima, i napokon naredi Luki: da one, koji nijesu bili pozvani na polje išćera. — Djeca i mladež izigjoše, a malo zatim izagje i Ivičević. — Sastanak je one večeri dovršio brez nikakva zaključka.....

IV.

Megjutim bijasmo na koncu 1871 godine. Primicao se čas izbora novog upraviteljstva čitaonice. Osobito mlagji družinari sumnjahu mnogo, da će staro upraviteljstvo potvrgjeno biti. Ta sumnja imadijaše temelja. Nezadovoljstvo izmegju družinara čitaonice izbijalo je često na vidik. Mladež razdražena od one nenadane izmjene listova na čitalačkom stolu, nije mogla zadržati *in pectore* svoju mržnju i odvratnost, već ju izljevaše otvorito i bezobzirno, kad bi joj se god prilika udesila. Jedna čest starijih družinara pristajaše uz mladež, ne trpeći, da se s' njima u pogledu listova postupa kao nerazumnom djecom, kojoj treba nešto dopuštati, a nešto zanijekati. Megjutim dogodi se još jedna krupnija, koja ozlojedi Pavlinovića, jer je upravo na njega i smijerala. —

Pavlinović bijaše poslao na dar čitaonici jedan primjerak njegovih, tek štampanih spisâ, u kom stoji izložen njegov politički „Vjerujem.“ —

Ta knjiga naslovom „Razgovori“ stajaše na čitalačkom stolu za njekoliko dana netaknuta i neodrezanih stranica, dok je neki V.... srbenda, gimnazijalac,

ne uzme jedne večeri čitati. Čitajuć one stranice gdje pisac u Petru i Stefanu tumači hrvatsku i srpsku misao, mladića V.... kako da nješto počme žacati. Čitao je dalje i dalje isprekidano, sad dižući, sad obarajuć glas, sad smijuć se ironično, a sad opet tiho i neprimjetno. —

Ono večeri ne bijaše nikoga u čitaonici, te mogaše uzeti onu knjigu sa stola, i ponijeti kući. To i učini. Ona mu se odveć zanimiva učinila, i ono malo prelistanih stranica probudiše u njem želju, da je još bolje prouči. — Njekoliko dana zatim u zelenoj šali bijaše mnogo družinara, a megju njima dosta mlagjih. Njeko čitaše a njeko govoraše, a njeki prelistahu onu Don Mijinu knjigu, koju ćemo odmah nazvati „kamenom smutnje“, — Nije dugo postojalo, eto u šalu stupi srbenda V.... kojeg već poznajemo. Nije se baš ni obazreo na razne čitaoce okolo stola, već sjednuvši potraži list da čita, ali izminuvši s' kraja na kraj sve novine i ne nalazeći traženog lista, pozove Luku i upita: gdi je Zastava? — Luka odvrati: „ne dolazi više“. A, zašto ne dolazi? „To pitajte upravitelje“. — A mladić V.....: „Znam ja, znam, čije je to maslo. Odnili su sve, pak će vrag i njih odniti. Misle oni da ćemo mi štiti šta je njih volja, i da će od čitaonice sakreštiju učiniti..... ah.... neće se nasladiti..., jer mi ovde zapovidamo, a ne popovi.....“

Luka je migao glavom, treperio očima, pridizao i spuštao obrve, mrštio čelo i tapkao nogom..., nije ništa govorio, već jednako na mladića V....: gledao. — Kad je ovaj još njekoliko riječi po onom prvom tonu odvalio, Luka se počeo tužiti, da svak na' nj napada, da mu je malašna plaća i da on neće više

služiti i. t. d. — Ali V..... nije se mogao umiriti i motao se i prevrćao okolo čitalačkog stola, kao da je na žeravi, prebacivajuć koješta Petru i Pavlu. Napokon razjaren u razgovoru i prepiranju, stade govoriti o Don Miji i njegovoj politici, te uzme „Razgovore“ i poče iz njih na glas čitati neke stavke, u kojim je pisac tendencijozno izvraćao i kvario istinu, da naruži srpsko pleme i njegovu težnju k' narodnom jedinstvu. Mladić V..... toliko bijaše uzbugjen onijem čitanjem, a praćen i njekim moralnim povlagjivanjem slušalaca, on stade kidati srdito stranice one knjige víčući i koreći nje pisca, jami knjigu desnom šakom i o zemlju razjareno njom tresnu.

Consumatum est! — Niko od slušatelja ni bijele, ni crne. Mlagji, zacijujakaše kao vrabci, a stariji mašući glavom, ne izjaviše čisto svoje mišljenje... Mladić V.... izišao naglo na dvor, odmah iza ono filipike, ostavi u zelenoj sali grobnu tišinu. — Stariji družinari, zamišljeno uzeše list u ruke; a mlagji potekoše na dvor. Knjiga Pavlinovića dugo ležaše rastrešena i izmrljana u nuglu sale, brez da se iko potrudio dići ju iz onog niskog položenja!!.. — Luka je onu večer vrele punčeve fabricirao u svojoj laboratoriji, jer bijaše izvanredno studena decembarska večer, a jedna i druga sala bijahu načičkane gospodom, to igračima, to čitaocima. Svaki čas Luka bijaše pozvan sad s' jedne, sad s' druge strane i morao se izvinjavati na pitanja mnogobrojna radi punča i čajâ, koji se zadocnjavahu radi velikog svijeta..... Djeca trčahu tamo amo u ovoj vrtnji, obilazeć često Lučinu laboratoriju, srčuć po koj gutljaj razvodnjene „marene“ ili mašući se oprezno za koj grumenčić šećera..... Često ih on

sretaše, noseć služavku i čaše na vrata laboratorije. bruncajuć „što radite“, äh . . . „znaš ti mali, tužit ću se tvomu otcu . . . . . ko je ovo krêčâ“ . . . äh!.. ko mi je odčepio ovu botilju , . . äh! . . . . „pak upravljen prama kojem družinaru „molim Vas“ mogu li ja ovde išta radit . . . . . od ove opake dice . . . . . gospoda me čekaju, a oni mi ovde smetaju . . . Marš. . .“ i takim i sličnim frazama, lijevaše i prelivaše čaše, užigaše svijeće, palio samovar i smrkao burmut iz crne velike burmutice.

„Luka, nisi usuo cukra u ovom punču . . „Luka, nisi donio karte“ . . . . „Luka, daj još kap rhuma“ . . . „Luka, zatvori ona vrata“ . . . . . „Čekajte, ako Vas volja . . . . “ jedito odvraćaše Luka, ter u onoj preši, uspe vrele vode u čašu marene, i stade radi te zbrke kriviti djecu, koja taj čas bijaše slučajno mirna i daleko od njega. — „Molim, ustrpite se, jedan čas, gospodine! ništa nego da voda uzavre, pak ću vam tamo donit u šalu . . . . . „velijaše Luka jednome popu malena uzrasta, debele glave i široka trbuha, koji ne videć Luku iza učestanog prizivanja, morade zaviriti na vrata laboratorije da ga uskrsne. — „Ma . . . . Luka“ . . . . . raskrivi širokim ustima, zanoseći po bračku, debeli pôpo, „imam te ja plâćät i molit? . . . . . za tu kap marêne . . . . . “ „Prostite, ali mi se učinilo da ste punč naredili . . . . Kad ćete marenu, evo vam je odmah, na“ — i to govoreći pruži popu čašu punu još tekućine, koju kad pop okusi i nagje da je vrela marena, stane kričati kano pomaman, a Luka proklinjati pasju djecu . . . . dočim gospoda na blizu pucahu od smjeha. „Činit ću ti ja vidit, ja“ . . . — vikaše pop crvenih ušiju i razdrečenih očiju . . . „naučit ću te ja pameti . . . . čekaj! . . . čekaj! . . . .“ Ali bura

nije dugo potrajala, jer popo bijaše dobričina, i kad mu Luka upita proštenje, nije se više na' nj srdio, dapače stade i on uz druge šaljivčine smijati se na slučaj i na Luku, koji bijaše izvanredno smeten. Za pokazati da mu je oprostio, reče srdito Luki: „Däj škatulu“ i jamiv u dva prsta obilatu prežu, držeći stisnutu za njekoliko minuta, po malo šmrkavaše, sve jednako šaleći se s drugima o vrućoj mareni.

Pop J. . . . . bijaše rodom iz Brača gdje za mnogo godina ostade župnikom. Pričaju da u svojim propovjedima bijaše tako slobodan i originalan, da ga župljani u zvijezde kovahu. Veoma sretne molitve, često je zalazio po poljima, da uklinje skakavce; stöci i uništima davao zapise i. t. d. — Radi realističkog pravca njegovih predika, neka mi je dopušteno ovgje jednu navesti.

„Kad me gospodin Bôg bude pozvati na stražnjem sûdu, da dadem račun za vaše duše (govoraše jedne nedjelje korizmene): „Don Joze, Don Joze (i ovdi je grmio glasom) gdi si? . . . „Ja ću mučati“, kô da me nî“. — „Ondar gospod Bog pozvat će me za drugi put srdito: „Don Jozé, Don Joze! makni se ili ne čuješ?.. „A ja muč . . . . ko i prî“ . . . . „Onda će gospodin Bog zagrmiti: “Don Joze, Don Joze, po zadnji put velim ti, „prizentaj se“. — „Ondar nema drûge, ja ću se prizentat, glavom u zemlju, prid gospodinom. — Onda će me on pitati: „Don Jozipe, Don Jozipe kamo moje ovce? . . . a ja ću odgovorit: âh prosti mi gospodine Bože! ti si mi dâ koze i jârce, a jârce i koze ja ti povraćam . . . .“

U drugoj jednoj propovjedi bio je sljedeći gromopucateljni uzvik: „Öh vi žene, öh vi žene . . . . . što

nosite vlâsi uz bârdo, a pârsi ispête u vâni". Don Jozip bijaše štediša i življaše malom hranom i malim troškom. Stekao je koju iljadicu i udomio svoje siročadi, a majku svoju staru pazio i njegovao kao vid očinji. — Mnogo zavoliše njegovu prostodušnost i djetinsku nevinost, da je svegj misâ imao i to dobrim darom. — Kad se ojasprio, poslije dugog i zrelog promišljenja, nabavi jedan „Misal" svezan u zagasitoj teletini, zlatnim narisima, a koricama sa srebrnim dugmetima. — Dan kada taj misal stiže u župu sela V. . . . . potekoše svi župljani, da vide onu „belecu", — Don Jozip, na razna zapitkivanja onih znatiželjnih motrilaca, koji se divljahu bojadisanim slikama one svete knjige, odgovaraše smješeći se sa „ëh . . . ëh . . . moj drâgi. . . . puno . . . . puno zapada . . . . ali što ću, vajalo mi ga kupit . . . kad u vašemu šćafetu nema niš. — Ali neću ga ostâvjat znâte, u onu vašu škanciju, jer nema ni ključih . . . . . a dica . . . remeta . . . . i miši mogli bi ticat . . . . „Eh, moji drâgi, ali zapâda gazetâ" . . . . javi se jedan od pobožnih motrilaca . . . . . A mi ćemo načinit novi ormar, reče jedan srednji čovjek, po svoj prilici član crkovinarstva, koji polovnim i masnim klobukom na glavi, preko Don Jozipovih plečâ dižuć se na prste, zavirivaše u „misal," pitajuć često Don Josipa: „šta je to? šta je ono?" — Ali Don Jozip ne htjede nipošto ostavljati onaj misal, nakon službe u crkovnoj skanciji, već svaki put kad bi iz njega čitao, a to bijaše samo u velike praznike, vraćao bi ga mali djakon kući, noseći ga svećano njekoliko koraka ispred Don Jozipa. Onda bi se na putu čulo: „Eno, eno misal", i dječaci bi trkali pred malim djakonom, i jedan drugoga peckali i jedili, ko je više slika u misalu gledao i komu je Don Joze više iztumačio.

V.

Jenuara 1872 godine Don Mijo Pavlinović bijaše u M . . . . Prispije biranje novog upraviteljstva ćitaonice. Jedne večeri ispred „kabineta“ Don Mijo nahodijaše se u ćitaonici uz njeke druge družinare i uz njeke popove, s kojima se nešto na tajno razgovaraše i krupno pričaše. — Njeki to, a njeki ono, tužbâ nije manjkalo. Zače njeko govoriti i o listovima i od nastavše promjene na čitalačkom stolu. Riječ po riječ, a Don Mijo poče i on tužbe dizati na njeke mladiće „što ne davaju mira nikomu u ćitaonici, već bockaju i vrijegjaju mirne ćitaoce, a donose na stolu njeke nepristojne i pogane novine, dočim kidaju i razbacaju pobožne i moralne listove.“ — Njeki mlagji družinari, koji se tu nalazahu ne mogadijahu mirnim srcem premučati na Don Mijina zadirkivanja i odgovoriše mu jetko i uzbugjeno, braneći se od njegovih napadaja i tužeći se na nesnošljivosti i tiranji, koja su od nekog vremena zavladala u ćitaonici. Bockanje i osvagjivanje s' jedne i s' druge strane trajaše za njekoliko časa, te Don Mijo, da dokaže svoje tvrgjenje o nepristojnosti njekih listovâ i o njihovom sablažnjivom govorenju, uzme sa stola jedan broj lista „Il Cittadino“ i odniv ga megju starije družinare u sobi kartanja, stade na glas ćitati jedan „pamflet“ na Rim — Papu, udarajuć glasom na njeke paprene izreke u istomu sadržane, kojim pisac onog članka nijekaše tobožnje Vatikansko ropstvo Pija IX.oga. Dovršiv ćitanje poče razlagati nepristojnost takvog pisanja prama svetom otcu, kojem svaki vjerni katolik bijaše držan najdublje poštovanje i sinovlju potčinjenost i ljubav prikazivati. „Uvreda

nanešena Sv. Ocu Papi i rimskoj stolici, uvreda je za sve prave katolike, ma koje mu drago strane svijeta, ma koje narodnosti oni bili".

„Kako Sv. Otac sve nas katolike jednakom ljubavlju ljubi i sinovima naziva, mi ne možemo i ne moramo trpiti da naš Otac bude izmijan i uvregjen od nevjernika, koji se titraju najsvetijim stvarima što čovjek ima na zemlji. "Il Cittadino" je list koji takovim pisanjem može ugagjati protestantima, framažunima i drugim jereticima, ali da ga nabavlja i plaća jedno katoličko društvo, jedna čitaonica, to je sablazan, to je, moja gospodo! svetogrgje". —

To bijahu doslovne riječi, koje potekoše iz Don Mijinih ustâ. Kartaši za čas obustaviše igru, da slušaju članak iz lista, kojeg po svoj prilici ne bi ni primjetili bili, da ga nije Don Mijo one večeri onako vatreno napadao. Nô kartaši ne pokloniše velike važnosti onom pamfletu i proslijediše igrati, žaleć, da im se bio pomeo škarat radi one kratke pomnje na čitanje. — Kad partija dovrši, tad i oni rekoše svoju onako „po naravsku". —

„Mušno mi je vjerovati, „jedan postariji igrač reče", da je Papa zatvoren u Vatikanu, kad nije ništa skrivio..... Pa ko može njega i zatvorit, pasja koro! kad on ima svoju vojsku, isto ko i drugi vladari. Da je pukâ rät, pak da su ga neprijatelj zarobili, ëh, onda... ali rata nije bilo, on, Sveti Otac, znam da nije ništa skrivio, jer sam baš čuo, da je miran kô janje, a opet je i ostario, pa šta će više glavu razbijat"....

„Oh moj Ive! nije to ništa, što ti misliš ....." Povrne drugi igrač. „Meni je Don Lole.... kaza, da papina kuća, Vatikan, imade preko deset hiljada soba, razumiš; a opasa ga je gjardin velik ka sva Dalmacija,

razumiš; u gjardinu imade svakojakih voćakâ, a najviše narandžâ i maslinade; svakih ticâ i golubova, gusaka, pataka, tučenja, razumiš; po srijedi tog gjardina imade jedna lokva velika kô naša peškijera, i još veća, razumiš; pak on igje svaki u Boga dan sa jednim kardinalom, čini mi se, da mu je ime Tonelo ..... „Ah, to će biti Antonelli .. “ primjeti jedan pomlagji igrač „to je sve jedno“ odvrne prvi govornik „i naš Sv. Otac igje tako lovit lignje“. — „Lignje u vodi!!“ (bis) začudno i šaljivo opaziše družina. — „Nè, baš prave lignje, čoviče božji!.. razumiš ... nego nalik na lignje, ali nè baš prave lignje, razumiš ... — Ajde, ajde, ostavi se ti, moj dragi! sada liganja, nego gledaj da se mi iz marče izvučemo .... prekide mu govorenje drug naglo. — „Ima moj dragi! i drugčijih liganja, nego ove naše, razumiš;“ prosljedi ovi prvi, redajuć karte u lijevoj ruci. „Šta vi znadete... kad niste nikad, ni straga punte povirili ..... a oćete mudrikat..... “ „Ostavi se liganja, kažem ti“, poviče srdito drugi, lapajuć po stolu skupljenim kartama, „sad ćeš ti do sutra tude bälit ..... “— Takim govorom i sličnim inadom prosljedi igra, dok napokon, ona dva druga mučaljiva, ne ohladiše dobar käput po rebrima onim mlagjima. — „Eto ti tvoje lignje i papa i naranče .... skoči sa stolice M... F. mašuć rukam i buskajuć glavom na druga od trešeta.

„Reka sam ti ja, da će tako svršit .. „Dvanaest partija!!.... püc ... eto ti lignje, eto ti papa, eto ti naranče!“ .. „Neka ... vrag te odnio ... škarat, škarat. Altro ke lignje .... sad ga drži ti ..... i neka ti ga izvadi“ .... vikaše ko lud Marijan F.... na druga svoga F.... branioca vodenih liganja. —

F.... mučaše ko zaliven! Pokvario je igru, jer u onoj prirodoslovnoj prepirci, nehotice baci Asa bata, mjesto Asa dinara..... Ej vi prirodoslovci, jeste baš rastrešeni ljudi. —

Ako je Cittadinov pamflet u sobi kartanja neposredno na onakove posljedice doveo, nije manju smutnju zavitlao u obližnjoj zelenoj sali, megju Don Mihom i mladeži. Ova ne hte pristati, da je Cittadinov članak namjerno vrjegjao katolike i katolicizam, jer u njemu ne bijaše ni riječi protiv ovoga, a ni protiv katolikā. Jedino Papa bijaše napadnut, a Rim — Papa, nije sve jedno što i katolicizam, oni veljahu. — Papa kao ličnost, kao čovjek, koji može imati mâna i kreposti, kao svi ostali smrtnici, odgovoran je sām za svoja djela pred istorijom, kao što i svaki katolik odgovoran je za samog sebe svojoj savjesti. Jedan za drugoga ne odgovara, niti jedan za sve, ni svi za jednoga. Ni otac pred sudom ne odgovara, niti jamči za djela sînova svojih, a ni ovi za onoga. Od lične slobode niče odgovornost pojedinaca, jer, ako neko slobodan jest u djelovanju naravno je, da je sam odgovoran za ono djelovanje. — Ako je Papa doista rob u Vatikanu, nek podigne križarsku vojnu protiv svojih tlačitelja, pak nek ga katolici oslobode. Ali nije istina da je on rob, jer mu ličnu slobodu ne može nitko odnijeti, ako nije što skrivio, i. t. d. i. t. d.“

Ali Don Miho ne odstupa od svojeg prvašnjeg tvrgjenja i poče, da svaki pravi katolik, uvredu nanešenu Papi ćuti u svomu srcu kao samom sebi nanešenu. „Ne daje se nè, velijaše on razdraženo, cijepati Sv. Otca od katoličanstva, ni od katolika. Kako ćete vi, moja djeco rastaviti nokat. a da vas meso ne boli? — Rim-

Papa jest kamen na kojem počiva crkva katoličanska, „et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam“; ko hoće da uzdrma temeljni kamen katoličanstva, taj počme da razori cijelu zgradu, koja je na njem podignuta. Znadu to nevjernici i nemogući udariti mačem, da odsjeku milione katoličkih glava, udaraju lukavo na pastira ovog mnogobrojnog stada, nebi li ga smêli i prestrašili, da nas ne može više voditi i učiti, braniti i tješiti. —

„Kad je stado prez pastira, vukovi nalijeću, da ga kolju i da uplašene ovce jednu po jednu za obrokom prožderu. — To vaše cijepanje katolika izmegju sebe, djeco moja, neima nikakva smisla. Da nije bilo tvrde zajednice izmegju katolikâ, davno bi nad njima kukavica zakukala. Taj tobožnji individualizam, ne može opstojati u vjerskim pitanjima, već samo u društvenim. Ja ću vas sad upitati, da mi iskreno kažete. Da sutra na. pr. neko uvrijedi našeg oca ili našu majku, bili ste vi ravnodušni pokazali se prama uvrijediocu, ili bi ste ga još pofalili za to djelo, Ah“? —

„Ako mi to potvrdite, ja ću vam reći da nemate srca, ni ljubavi prama svojim roditeljim i da niste njihovi sinovi, nego izrodi“. —

Na takova i slična mudrovanja Don Mije, mladež odvraćaše sad to, sad ovo, i mučno bijaše shvatiti cijelu prepirku, jer za ovog prvašnjeg jedinog predmeta, malo po malo prosu se cijela rukovet svakojakih društvenih, političkih, vjerskih i pravničkih argumenata, koji se jedni drugijem pometoše kô zauvešena pasma konaca. Jedan vatreniji mladi govornik, kojemu često i drugi povlagjivahu, htjede onu prepirku osuditi, jer da protivnici odstupiše od pravog zemljišta, na kojem je trebalo parnicu izložiti. —

Po njegovom mnenju, to zemljište bijaše „sloboda štampe“. Cittadinov članak trebaše takove potpore, da ne pogine pod Don Mijinim udarcima. Sad se bitka opet raspali i poče sjevati novo tek naoštreno oružje. Žive iskre vrcnuše iz udaraca protivničkih mačeva . . . i pitanje razvije se i razkrili u visokim prostorijam slobodnog istraživanja! „Ja se neću nikada ogriješiti o slobodu štampe, jer znadem koliko je krvi, muke i žrtava ljudskih ona zapala. Sve ljudske tekovine nijesu ništa prama njoj, i cijeli ljudski napredak prestao bi, da nije nje. Zauzdati slobodni um, zavezati jezik, to od valjkada bijaše smjer i nastojanje njeke ńatražnjačke stranke, koja bogu fala već zalazi i ne staje, velikom srećom čovječanstva. Od nje će ipak spomen vječni ostati u istoriji svjetskoj crnijem slovima, nek ljudstvo ne zaboravi na svoje dušmane, na svoje progone. Sloboda štampe za svakoga čovjeka mora da bude svetinja, koju ćemo mi svi braniti, makar svoj život za nju u opasnost izložili (!?) . . . . . Sloboda štampe tijesno je skopčana sa slobodom savjesti . . . sa slobodom ličnosti. Ako ona postrada mi opet upadamo u duševno ropstvo u materijalnu sredovječnu potčinjenost, i ništa nam ne ostaje nego mirno svoj vrat pod jarmom tiranije zavući, i raskrstiti se ljudskog dostojanstva, a životinjom prozvati se. . . . . Ja branim slobodu, branim slobodnu štampu, branim ljudsko dostojanstvo, branim krstovu ideju, koji je na svjet došao, da oslobodi svijet od lanca i od ropstva a jednakost je sviju proglasio. Obzira ja nemam na ničiju ličnost, za mene je Papa kô i svaki drugi čovjek . . . i. t. d. i. t. d. tako rekao je i rukama mavao onaj mladić bljieda lica, velikih sjevajućih crnih očiju i nakostruševe kose na glavi, sve neprestano

odajući po sali, radeć i opet mečuć desnu ruku u džep kratkog kaputa ..... Don Mijo ga gledaše podsmjehom i kadikad mu presjecaše usklikom, šalom i primjetbama .... ali se mladić, ne dade pomesti i bez oduška, kano koji član komiteta 1789, ispjeva entuziastičnu himnu boginji slobodi!

Don Mijo reče još koju kao repliku, i ne krijući svoju zlovolju radi prepiranja one „razuzdane mladeži“ malo poslije digne se sa stolice i drugim svojim jednomišljenicima praćen otide kući.

Sljedeće večeri sastane se zbor u čitaonici, koji megju inim predmetima na dnevnom redu imagjaše i članak „od nabave novih listova“ oko kojeg predmeta razvi se velika parlamentarna oluja, ali na posljetku, kao, i vazda, većina pobjedi i prodre njezin predlog u imenici listovâ. Manjina ratovaše junački i smjelo, svojim otvoritim govorenjem i sjajnom obranom svojeg prava, zada muke dosta i Don Miji i svoj njegovoj vojsci. Na kraju svoje zaludne obrane, prosvjedova najsvečanije protiv sili i nezakonitosti većine. —

Ravnateljstvo čitaonice dogje u ruke drugih ljudi, nove ere i tvrde kože. —

Ne treba kazati da je „Cittadino“ one večeri izključen jednom za vazda iz čitaonice. Njeko će na ovom opaziti „bocon de brut pour une omelette“ ali možemo na tu primjetbu odgovoriti, da „Cittadino“ i njegov pamflet za jednu i drugu stranku ne bijahu uzrok ratu, nego samo izvjet. Većina težijaše na potčinjenost manjine, a manjina ne stade podnositi prit sak većine. Tu se udariše dvi protivne struje, dvi protupoložene misli, obe nepomirljive; neizkanive. Manjini ne izostajaše nego ili ostati u čitaonici, i mirno podleći

volj. većine, ili izići iz čitaonice i tim joj se ukloniti. Ona odabra ovo posljednje. Sabra se manjina, i posla ravnateljstvu či aonice opširan protest izjavom odlaska iz čitaonice, a potpisan od svih „pro estantâ“ kako ih Don Mijo prozva. Većina i Don Mijo ne proliše ni suze za otcijepljenom braćom, sa starim vojnicima narodne ideje, a još manje proplače nad seobom onijeh mladića smetenjaka i nemirnjaka, kako su ih često prezirno nazivali. — Broj otcijepljenika bijaše 18 — Rekoh, Don Mijo ne proplače „za starim vojnicima narodne ideje.“ Jest izmegju onijeh protestanta, bijaše njekoliko i starijih ljudi, a mladenačkim srcem. Kad se tek poče u Makarskoj razabirati narodnâ misao iz tonomačke tmuše i tugjinske naljepe, skočiše iz mračnosti na vidik, ovi ljudi, praćeni jedinim istinktom prirodnim, jedinom težnjom srca, što svog svojemu vodi. Kad truba budilića na odom zatrubi, oni zabaciše i aršin i mjerila i postolarsku iglu i zanićijsko orugje, a naletiše pod razvijenim narodnim barjakom. Zaboravili veže rodstva i prijateljstva, brez obzira i stadoše vojevati za jezik, za narodnost, mnokrat pregoravajući svoj kućevni mir, svoje trgovinske interese, svoju staru opreznost po iskustvu stečenu.— Ovi požrtvovni vojnici, čije ime zaborav prekrije, svojim novcem, svojim uplivom, i mnokrat svojim zdravljem, otkupiše zastupničke stolice, općinska načelništva, po Dalmaciji, iz rukû tugjinskih nametnika, i povratiše narodu i narodnim pouzdanicima. Kad to spasonosno i patriotičko djelo izvršiše, bez plate i brez slave, samim zadovoljstvom izvršene dužnosti, povratiše se svome zanimanju i raboti svagdanjeg života. —

Trgovci, posjednici i zanatlije, istrijebiše zemlju od korova i trnja; oni izravnaše stazu današnjim prvacima današnjim diktatorima. Vojnici se biju i pobjegjuju, a vodje i gjenerali beru nagrade i slavu. Stara pjesma, —

VI.

Ali stari vojnici „narodne ideje“ u Makarskoj, ne izletiše iz templa narodnog preporoda, iz čitaonice. onako lakim srcem, kao što ih Don Mijo pusti izlijećati. Osjetiše neku tugu, osjetišə neku ogorčenost, koja im možda i oči pokvasi, kad se razkrstiše od onog gnjiezda, puna slatkih spomena i nadâ. —

Može li majka prežaliti ljubljena sinka, i mahom zaboraviti na teška pregnuća, kojim ga podiže i odhrani? Čitaonica Makaranska bijaše utemeljena prilozima i brigom onijeh sada „protestanta“ u ono doba, kad je narodnost bila smatrana kao izdajstvo i zlikovstvo, a narodni ljudi buntovnici. — Čitaonice bijahu nješto više nego li su sada; bijahu tvrgjave obranjene šačicom junačkih borilaca, nasred tabôrâ tisućâ neprijateljâ. O njima se razbijahu otrovne strijele i dušmanska koplja; u njima gorijaše sveti plamen narodne misli, koji kasnije obuze i razsvijetli cijelu zemlju.

Čitaonice prezivlješe se, jer u njima neima novog, prosvjetnog i ljudnog duha, ni slobodne misli; u njima su složene kojekakove neprirodne stihije, koje pod jednim krovom stoje, ali ne pod jednim duhom; i mjesto pouzdanja i povjerenja megjusobna, koja ističu samo iz zajedničkog mišljenja i nadanja, pojavljuje se neplodna otugjenost, ili, plaha sumnjivost i svakojaki

individualni obziri. Ipak njihovo djelovanje na narod i narodnu svijest ne moradijaše tako brzo prestati, jer ne možemo jošte reći „k' cilju dospjesmo velikome“! One bi morale opet oživiti nadahnute novijem duhom, duhom vremena, i pod vodstvom mladih, slobodnijih sila. krčiti dalje put onoj meti opće željenoj i opće nužnoj „narodnog jedinstva i narodne prosvjete!“

Izlaskom one osamnaestorice iz čitaonice izvrši se, a ujedno potvrdi rascijepanost i razdor narodne stranke u Makarskoj. Narodnost ili bolje rekući općina, čitaonica, Don Mijo i njegova stranka, mogadijahu življeti i opstojati brez one šačice ljudi, postavši opasni „za mir, red i napredak čitaonice“. — I da pokaže Don Mijo, ne svoju žalost, nego radost za odlazak one gospöde iz čitaonice, u jednoj sjednici društva podnese predlog, a potom i zaključak u društvenom zapisniku „da kad bi se gospoda protestanti ..... i ovdje slijedijahu imena one osamnaestorice, opet hćeli povratiti u krilo čitaonice „morali bi javno i pismeno okaniti se svojih pogubnih načelâ i oprovrći ih, jerbo opasna za narod i narodni duh.“ —

Ali protestanti niti oprovrgoše svoja načela, niti zamoliše družinarstvo čitaonice. — I tijem one dvi protivne struje proslijediše svaka svojim prirodnim pravcem, ne mogući jedna drugu ni pobijediti, ni uništiti. —

VII.

Ako stariji žalijahu odlazak iz čitaonice, mlagji obratno, radošću pozdraviše slobodu, smijući se srdačno onoj nazadnjačkoj plovaniji i njezinim sredovječnim perčinima. S' druge strane Don Mijo i družina slobod-

nije odahnuše, čim se odijeliše od društva oni „šumadinci“ jerbo mu istinu teško dodijaše! Ta kako da ne dodiju, tako vam vjere! —

Razbijahu njegove „Razgovore“ i na tle bacahu; odijevahu se njegovim plašćem, natukavši njegov cilindar na glavu, a crne velike očale na nos, pak stanu na stolici govoriti njegovim glasom i njegovim kretanjem oponašajući ga sasvjeme. Na čitalačkom stolu meću srpske novine, a druge dižu; bockaju i prigovaraju njekim „oficijoznim“ družinarima, koji su mirni i miroljubivi kao janjad; čitaju deklamatorno slobodnjačke knjige, i glasno koncentiraju Heine-a, Bajrona i Gjuru Jakšića. Napokon donose i sv. pismo Daničića i Karadžića, istoriju srpske književnosti od Novakovića, pak sravnivaju radi vježbe u jeziku sa knjigama matice Hrvatske i društva Sv. Jeronima. —

Oni šumadinci naučiše, Bog zna kako, neke pjesme Puškinove i Lermontove na izust, pak deklamuju, kô da su im rogjene! Jedno veće subotom (veće namjenjeno ruskoj kujiževnosti) šumadinac P. izgovoraše sa visoke stolice, njekim čuvstvenim pathosom, Puškinovu odu Slavjanstvu tako majstorski i fino, da mu svi drugovi zavidiše i na svršetku stadoše gromovito pleskati. Jedan družinar, koji se u šali slučajno bavijaše čitanjem „Objavitelja Dalmatinskog“ ne znam nevino, jali zlobno, usudi se primjetiti, da jezik Ruski nije drugo do jezik, kojim Bračani govore u okolini Svetog Martina i u Povljama.

Deklamator P.... da pukne od jeda, navali na čitaoca „Objavitelja“ takom žestinom, da je ovaj morao brez okljevanja svoju primjetbu ispraviti, jer bi inače došlo do „izbiljnih izgredâ.“ —

Ovaj kukavni družinar, morade na silu izjaviti svoje neznanje odnosno izgovaranja jezika Ruskog, i napokon triput zavikati „Coecus non judicat de coloribus:“ tim se utali uvrijegjena čast mladića P: . . . i kao znak pomirenja, stisne hladnu ruku družinara M. . . . Ali družinar M. . . . nije više nikad subotom u čitaonicu uljegao, jer se svegj opominjao Puškinove ode. Slavenstvu. —

Šumadinci pak od svoje strane, da izbjegnu neugodne prizore one naravi, odlučiše zaključati vrata sale subotom u večer; ali Luka, koji još na vrijeme doznade o tom zaključku, izvuče baš lukavo ključeve iz brave i tim šumadinci ostadoše izigrani. —

Nakon izlaska iz čitaonice protestanti stadoše se upisivati u družinare „Kasina“. — „Kasino“ jednom skornica stare tulomije, usljed narodnoga preokreta u Makarskoj, bijase spao do take nesreće, da mu je životna svijeća teke žmirila i malne pogorila. Na vratima njegovim bijahu jur napisane ove kobne riječi: „Mane, tekel, phares“; ali po nekoj čudnoj igri sudbine, ono kobno proročanstvo moradijaše biti izbrisano rukama istih neprijateljâ njegovih. Kasino u malo tijedni oživi novim, sviježim duhom, on se obnovi i prosvjetli; njegove puste sale i puste odaje, odjeknuše glasovitim zvukom skladne svirke i veselim romonom govorljive mladeži, a na čitalačkom stolu, uz starog Dalmatu razkrili se i mladi Srpski List, „Veseljasti Raboš“ i nepozorni „Cittadino“, Don Mijina napast. —

Po pravilniku Kasina, svaki novi družinar mogao je biti primljen u društvo samo iza tako rečene „balotacije“ t. j. glasovanjem sredstvom malih Kuglica, bile i žute boje. Iznimka bijaše za činovnike i akademičare, koji mogahu biti upisani po prirodnome pravu!

Ali u ovoj prilici, upraviteljstvo „Kasina“ iznimno izostavi „balotaciju“ i svi protestanti budu primljeni jednodušnim glasom, i pozdravljeni srdačnom dobrodošlicom.

Nije šala, dvaestak dobrih družinara mahom steći: to je moralo i financijalno i moralno na društvo usplivati. Upravitelji „Kasina“ dakle, da pokažu svoj obzir prema novim prijateljima, nabaviše pet ili šest novina; *snabdiše* se stolicama, svijetiljkama i mnogim drugim predmetima svagdanje upotrebe. — Mladež zadovoljna na tako srdačnom gostoprimstvu od strane tobožnjih političkih protivnikâ, ostavi se svake oporbe i neprijateljstva, ma i prigovora prama njekoličini tako rečenih autonomaša, starih družinara „Kasina“, koji opet u svakidanjem saobraćaju ponašahu se sasvjem korektno.

Politička pomirljivost, koja se pojavi izmegju boljih i zdravijih elemenata grada, urodi brzo novim društvom, kojemu bijaše sugjeno više obsega zasegnuti, nego ijedno drugo društvo, prija i poslje u gradu Makarskoj.

To je novo društvo, za gragjane izmorne političkim trvenjem, imalo zlamenje one nebeske dûge, koju gospod Bog ispusti posle potopa na utjehu jevrejskome puku; i da se u njemu baš otiči novo razpoloženje duhova, bi mu nadjenuto ime „Društvo Sklad“. U ovomu društvu, uz dragi mir, moradijaše lebditi oni mladenački duh života i veselja, koji, kako napred vidismo, ne dade se poklopiti pod srednovječnim trokutom, već je poput onog malog vrašćića iz dječačke kutije, jače pritisnut, jače na vidik skakao.

U malo i u kratko društvo bude osnovano, uregjeno i utvrgjeno, ter se već na stotine brojahu članovi.

Činilo se da neka tajna ruka svojim moćnim uplivom potpomaže društvu, jer zaista, ono davaše nevigjeni u gradu primjer.

Uz dobru volju došlo je i sve ostalo, pak i sredstva potrebita. Potrošilo se mnogo stotina za nabavu klavira, glazbilâ i pokuštva. Unajmilo se Kazalište, popravilo i udesilo za predstavljanje. Sve je nekud za rukom išlo, jer je ljubav, sklad i megjusobno poštovanje izmegju gragjana zavladalo.

Prve su zabave jurve proveselile početak nove êre, pjevanjem, sviranjem, razgovorom, sijelom, pak se opazilo da i u malom gradu može da bude ugodna središta, kada sloge ne fali. —

Živa iskra iz mladenačkih srdaca svojom životvornom moći oživi i omladi zrelije, davnije sile, koje zabataljene, ne davahu koristi domovini. Bijaše krasno gledati, kako u društvenomu orkestru, uz mlade svirače, stajahu ozbiljniji ljudi, koji ponovo sa klina skinuvši stare violine, flautu, ili kontrabas, začeše novu mladu himnu boginji veselja, sklada i armonije. Tu opažamo gosp. svirača F.. čovjeka prosjede kose, ozbiljna i namrštena lica, te sa svim aplombom majstora stare škole, puha u fagot i svaku večer, kako i najmlagji učenik, polazi orkestralne probe. Tu je i gosp. K.... tamo još četrdeset i osme godine bivši basist u vojničkoj regimentskoj bandi, pak se sjeća i karibaldinske koračnice i marseillese, ter ih u časovima odmora mlagjim za ljubav svira. Ali nada sve druge članove stare škole, zanima gledaoce jedan čovjek oko šestdesete, bijele kose i bijelih brkova, vesela lica i živkaskih malih očiju. To je gosp. B... koji natrag kakovih 50 godina imagjaše čast pripadati muzikalnoj javnoj družini grada Makarske.

On je sada ponovo nategao veliko crno gudalo konjskim repom, pak silno i prebrzo prevlači debele bravije žice na gorostasnomu violonu, te ljevicom preskoči, pribire i stiska svoje glazbilo. Na njegovomu licu izrazne laže: on je zadovoljan sa svojim vjernim violonom. Glazbilo je postaralo, kô i gospodar mu, al teke zato glasnije i zvučnije guguče. I sami stari majstor, hoće da se divi novomu društvu, skladnomu orkestru, paka i samomu sebi. Ta kako ne bi? On je onaj isti od nazad polu vjeka. Bijela je kosa, snježni su brkovi i duga brada, al što zato? Srce nije posjedilo! U ono davno doba, majstor B. . dopunjavaše veliko muzikalno trojstvo grada Makarske. Onda su se balovi i akademije najragje davali u malim domaćim krugovima, ili noćno, pod prozorima ne sugjene ljubeznice, ili po gozbama i vjenčanjima. Pak nije smjela pomanjkati naša trojica sa svojim krještećim klarinom, violonom i violinom. To bijahu vrlo traženi majstori, upravo celebriteti za ono doba, kada je publika vele manje od umjetnikâ zahtjevala, a bolje ih nagragjivala. Tada sve bijaše zadovoljnije, umjerenije!

Novi red i novi sklad primami k' sebi i mjestne činovnike, da, kao i sami gragjani, zauzmu mjesto u zajedničkomu kolu pjesme i veselja. Izmegju ovih, pomenuti ćemo najpre jednog starogragjanina Pačić i gosp. Mar. . . . Dubrovčana. Prvi pomorski kapetan, a drugi okružni sudija. Prvi je u pedesetoj godini žačeo svirati flautu, učiti jezike, i bistriti politiku. Pokaza tako čvrstu volju za učenje, te je u malo godina naknadio ono što, bijaše pometnuo na pomorskom životu. Dubrovčanin paka bijaše svestrano učena glava. Ko bi kod njega u sudnicu uljegao, morao je pomistiti, da se nahodi u

sali umjetnika, a ne u uredu. Slike izvješene po duvarima; bouketi alla Makart po stolovima; književne knjige fino povezane na étažeru: statuete, umjetno naslikane lepeze, ptice pjevačice, ekzotične biljke i cvijeće.

Uz uredovnu sobu bijaše sala za djelanje; u njoj razni alat drvodjelački. Tu boravi i skupocjena Kremonska Violina, na kojoj je dubrovačkim majstorskim lučcem znao izvijati najmučnije Beriotove variacije. Ne treba kazati' da je M... postao za naše društvo najvrjednija radna i upravna sila. Taj svestrano obrazovan čovjek, bijaše ujedno i najstrpeljiviji učitelj za početnike.

Bio je čovjek, s kojim je i malo dijete moglo općiti, jer je stara dubrovačka uljudnost bila njegova prirodnost. Bijaše on rijetke djelatnosti, a vrijeme znao je štediti. Iz jutra bijaše sudija; popodne do uredovnoga sata, djelao je i muzicirao; večerom davaše lekcije u pjevanju i orkestri. Bio je strastven ljubitelj našega jezika, te osobito gramatikalne oblike i jezikovna pravila poznavaše odlično. Budmanov prijatelj i zemljak, znao mu je slovnicu na izust, pak je uz muzičnu vještinu pridružio i jezikovnu. Bijaše on uha za čudo osjetljiva, te je često imao s' nama muke i dangube; jer bi nas ulovio u nepravilnoj izreci ili padežu i akcentu, paka bi nam tu naznačio odnosno pravilo iz gramatike i utuvio, kako da govorimo. U muzici paka, nije trpio stonacije, kao ni u gramatici. On bi kadkad zimnje večeri zaigrao karata. Nego u najljepšemu momentu igre, eto ti jednog starog muzikalnog fušera, da dira u klavir.

Tad bi naš M.... morao napustiti igru, da tamo tom Wagnerovom dilektantu pokaže, koliko je bemôla i diesisâ besramno progutao. — Dakako, da je tako svestran čovjek rado i novine čitao. Za tursko-srpskoga

rata, politika nemilo zanimaše sve otmenije ličnosti u Makarskoj, paka je s' toga osobitu važnost steklo geografsko znanje gosp. M.... On je za najprvi nabavljao topografske karte ratnoga polja; čitao izvorna izvješća u Pressi, u Temps-u, i. t. d., te bi ih do večer nama svima saopćio. Naravno dakle, da je takav čovjek morao dosta uticaja vršiti i na one, kojima je u dodir dolazio; paka je nama mlagjima bio živ primjer za korisno i zabavno ulaganje svojih slobodnih časova. Muzikalno i pjevačko društvo Sklad, imalo je dakle njemu da mnogo zafali za napredak svojih gojenika, za red, i za dobar uspjeh na polju umjetnosti. On mu bijaše za više godina zaslužnim predsjednikom, i vrijednim poslovačem, paka je društvo pod njegovom rukom procvjetalo i prodičilo grad i gragjane.

Ali stvar u sebi bijaše odveć lijepa, za da bi podugo trajala. U samomu napredku i cvjetanju društva, stajaše tajni povod njegovom skončanju. Dokle je ono bilo malahno, u povoju, nije nikomu straha zadavalo; ali sada je naraslo i steklo ugleda, te prokleta strast nanj napusti svoje otvorene strijele....

Jedno veče, gosp. M.... dade me hitno kod sebe pozvati. Ja pohitam s' one stope i nagjem ga u širokoj naslonjači, veoma zlo raspoložena. Ja ga upitah za zdravlje, a on će odmah reći: „Ne pitajte me ništa, jerbo sam vjerujte, vrlo ogorčen. Doznao sam da pop P.... i pop X..... odlučiše da nam Sklad razmetnu". Ja se s' prva začudim, a posle stadoh sumnjiti, da će ta dva imati toliku moć i toliku bezočnost. „Gospodine, rekoh, mi ne činimo nikakva zla, niti se politikom bavimo; naše je društvo samo za veselje, mir i zabavu".

„Ali ja vam kažem da smo im mi trun u oku“, povrne M... „pak hoće da nam glave dogju“. „Ali za Boga, kako će oni zlu namjeru izvršiti, ako ni na prste neće svoje pristaše izbrajati?“ — „Oh puštajte njih zato! Oni će brže razdor megju nama prosuti, nego li mi čašu vode popiti“. — Meni se ipak to činilo vrlo čudno, i nijesam se pridavao razlozima gospodina M.....

„Ja vam još mogu kazati“ nadostavi gosp. M.... da će u prvoj sjednici biti na dnevnomu redu predlog, za promjenu našega pravilnika u smislu, da kada bi se društvo razišlo, sva bi njegova glazbila, pokuštva i učila morala preći u ruke ove čitaonice“. „Ali bogami“, viknem ja, to ne će nikad biti, dok bude slobodnih ljudi u društvu. Ja bi prosvjedovao, i sa mnom stotina družinara“.

— „Vi ste još mlad“, dragi moj, „prifati M... “ i ne znate koliko zla mogu počiniti zločesti i naučni ljudi“.

„Druga je, nastavi M.... oni hoće drugog predsjednika; ja im nisam po volji“. Na ove zadnje besjede malko se zamislim, i dosjetim, te povrnem: „Gospodine, sad mi puče pred očima. Sve je moguće, ako im pogje za rukom skinuti vas sa predsjedništva, Skladu je kraj; tada ćemo morati sví prašinu sa noga otresti, i iz društva izići“. — Nè, nipošto, to biste ružno učinili. Grehota bilo bi, tako lako napustiti ono, što nas je toliko truda i ljubavi zapalo. Spasite što morete“!

Za ovim, ja se oprostih od M.... i pogjem kući. Ja bijah veoma žalostan i ne mogah tako lako srca pregoriti naše društvo. Ja sam htjeo ratovati. Nije bilo da se oklijeva. Ko znâ, kad bi bar njekolike nagovorio na otpor?

I tom nadom, stadoh tražiti saveznikâ. Ali, pokle obigjoh mnoge prijatelje i znance, te ispitah njihove nakane, dosjetim se, da je sve dockan. Njeki jurve obetaše svoje glasove; drugi videći crne oblake nad glavom, povukoše se; treći rekoše, da ne će više pristati ongje, gje će do malo popi zapovjedati. Na moju ponuku, da se mi njekoličina odupiremo, rekoše mi: „Badava ćemo se protiviti, ovo se ponavlja ona ista komedija, ko što bijaše u čitaonici: Tiranija i sila!“

Opća ravnodušnost, nemar, i podla plašivost ubi me. Sad sam odista zdvajao. Kako čovjek izgubi srce, tu malu, ali žestoka čest života svoga, može živ zakopati se. Nije badava, te je ono srce, po srijedi našega tijela namješteno! Ta, ono je, kao mašina u parnoj lagji: Kormilaš može lagjom upravljati, dok je mašina zdrava. A posle, jök.....

Već se prosuo glas, da će našemu društvu biti opjêlo, kad jedno veče, kasno, netko zabuba na vrata moga stana. Povirim na prozor, otvorim. Stari orkestralni basist, hoće da sa mnom progovori. On bijaše srdit kao osa.

Doznao je za naše progonstvo. Stupivši preko praga, živo me zapita o stanju stvari. Ja mu sve ispričam što sam doznao bio.

„Ma stà, ma stà, da moj bas odnesu, vikne starac razjaren, ne dam ga ni svetomu otcu njihovomu! Prija ću im ga o glavu otresti u stotinu komada.“ I tako viknuv udre svojim štapom po tavanu moje sobe tako silno, kao da zaista mlati njime po glavama onih poštovanih.

— U jutru, nijesam se još ni s' postelje obukao, a njeko mi svôm snagom kućna vrata protrese. Viknem: „tko je!“

„Bäs je spasen, vrag odneo poštovane! ha, ha, ha! i romoran smjeh jeknu na sokaku“ — „Fala Bogu! uzviknem ja, živio bäs.“

Prispije i večer sjednice. Mi njekoliko potekosmo, da barem vidimo ekzekuciju našega Sklada.

Doista sve se zgodi po predkazivanju gosp. M.... zaista ne mogoh, da se ne načudim i da se ne zgadim. Kamo naše stotine družinara?!.....

Zaman ćeš potražiti golubove, kad se ljuti jastreb na nje lëcne.....

„Dajte da glasujemo“ reče gosp. P..... osornim glasom.....

Mi stajasmo tu i gledasmo kako na strvini našega pokojnoga Sklada, naleti jato crnih vrâna, te ga kljuvaju i žderu jošte na pola živa. Stari basist, ne mogne dalje ustegnuti krv, što mu k' srcu provri, skoči sa stolice, i sfativši u šake drvenu crnu tablu na kojoj stajahu muzikalne note, pregne da ju obori na glavu popa P... Dogodi se larma. Mi svi uzesmo vikati i protestirati za nasilje i bezočnost. Digosmo ruke i šake. „Vjera i Bog, mi hoćemo pravice“! —

„Umirite se ljudi, reče pop P.... „Vi znate da većina pobjedu nosi. Orazumite se. Društvo nećemo razmećati, već hoćemo da se bolje uredi. Ako je paka sugjeno, da se Sklad predstavi, neka mu se znâ za sretna baštenika. Tu je naša mila citaonica.“ —

„Vaša je čitaonica gola, paka hoćete da ju našim odorom zaodjenete,“ poviče iz jednoga kraja basist, kamo ga gurnuše u času gungule.

Kako god bilo, pop X. koji držaše zapisnik, zabilježi crno na bijelo: „Usljed predloga gosp. popa kanonika P... kada bi društvo Sklad prestalo živiti,

neka se njegovo pokretno imanje prenese u vlastništvo narodne čitaonice u Makarskoj".

Pokle se razdijele odjeće njegove, dogje predlog za imenovanje novog predsjednika.
Bude učinjen Dr. B.; koji je mogao izvrstno ranu izvidati i zub izguliti, ali lje o muzîci nije znao koliko ni mačka o svetome pismu! Ja se dakle približih popu P..... i rekô: „Molim vas, sačuvajte bâr pristojnost i ne podsjecajte tako očevidno najbolji stûp našem Skladu. Brez umne uprave i mužikalne vjestine gosp. predsjednika, kojega hoćete zbaciti, društvo će hramati kô i čovjek, kojemu se bedro od tijela otsjeće. Vi malo pre rekoste, da ne ćete razmećati Sklad; pokažite sad djelöm i ostavite mu barem samo predsjednika, a sve druge izmijenite." — Pop P..... sa početka samo glavom nečkaše, paka videći da sam ga se dovezao, on zavapi: „D... nije nikakva zla počinio, ali naša stvar zahtjeva da ga za sad odalečimo". Dakle to je ona stara prîča: „tako hoću, tako zapovjedam, mjesto razloga stoji moja volja". Sad pop P.... stísne ramena, i baci cedulju u kutiju za izbor predsjednika. Vratim se ja popu P.... i rečem u oči: „Vi možete zapovjedati, ali ćete na gariŝtu zapovjedati. Uzmite glazbila i klavir, paka ih ponesite kamo hoćete; možete na silu oteti, ali ne ćete naše duše porobiti; mi ćemo očistiti noge pred tirjanstvom i opeta ćemo vaša djela mrziti....."

I tako se one večeri zatvori sjednica, kojom se izvrši, ali jošte ne završi veliki zločin. Nije dugo prošlo, a Sklad ostade pust, kao lijepi perivoj, pokle ga grâd otuče.

Društvo se raspusti, a svi njegovi predmeti pripadnu „sretnomu baštiniku" Makarskoj čitaonici. —

Raspršeni Skladinci, ne znadoše kamo glavom okrenuti. Proćerani iz čitaonice, progonjeni i porobljeni u Skladu, oni se nagjoše kao stranci u svojoj domovini. Bijaše megju njima ljudi, koji bi za prkos bili gotovi svašto počiniti. Stari basist i pisar, htjedoše po noći razvrći vrata u kazalištu i odnijeti klavir, prije nego dogje u ruke čitaonice. Basist nije se davao mira. Pisar paka, snovaše sve njeke zavjere. Mi smo ih odvraćali od napasti. —

„Tako vam svete trojice, velijaše basist, ja ne znam te vaše pravilnike. U moje doba bilo je sīle, ali je sīla šakama put prokrčila, a ne glasovanjem. Ako su nam oni pokrali klavir, mi im ga možemo prekrasti, brez ikakva grjeha, ni kvara. Klavir je naš, a ne njihov, jer po glasovanju ne može niko što tugje odnijeti".

„Vi ga možete prekrasti", mi rekosmo, „ali gledajte posljedice. Oni nas pokradoše po pravilniku, pak im je to, ako ne po pravednosti ali barem po zakonu!"

„Dakle, oni počiniše zakonitu kragju", odsjeće pisar a mi ćemo učiniti zakonitu prekragju, jer je zakonito ukrasti stvar ukradenu. To je, reći ću, jedno povraćanje u posjedno pravo, koje je za čas bilo poremećeno". .... I sad pisar plësne po ramenu gosp. basistu, zadovoljan što je izrekao tako duboki pravnički aforizam. — „Ja sam čuo često govoriti, „povrne basist" da kada lupež lupežu krade, vrag se smije! Oni nam dadoše primjer, te ne budimo ni mi od njih bolji. Oni su naučne glave, paka znadu, da se u njekim prigodama, a dobrom namjerom, može i s otara pokrasti"!

„Mi ćemo dakle", kako reče gosp. pisar „povratiti u naše posjedno pravo oni klavir."

Nije bilo teško za onu dvojicu, snovati ovo osvajačko poduzeće; nit im teško bijaše, dobrim razloženjima opravdati ga, ali za prenos klavira, nijesu bili dovoljni razlogi i osnove, trebalo je jakih mišica i dosta posla. Ta klavir nije jaje, da ga možeš pod kapom zaturiti. Musnoća toga poduzeća učini, te se pisar i basist na nas najediše, što nijesmo prija pametniji bili. „Vaša je krivda, „reče jetko basist“, što mi nijesmo odnijeli kući i klavir i sve dokle bijahu u našim rukama. Ovo će me grizodušje moriti dokle budem živ.“ —

Pisar i basist nikako da zaborave o tome klaviru, te kad bi se na putu skobili, svegjer bi o tomu zametnuli govor.

Pisar me jedno jutro sretne, paka mi na stranu rukama mâhne.

„Hò hò, „ja pomislim“, ovi hoće da pravo novo poduzeće“.

„Znate, „šapne mi on“, prošlu noć pokidaše sve žice onoga klavira. Golema je šteta, ali za bora, šut. . šut“.

Ko je to opremio i kako, nijesam nikada doznao. Samo znam, da ni bast, ni pisar nijesu više mogli podnijeti one poštovane, te se zakleše, da će im kadli tadli klavir odmazditi. Basist prija smrti, ispuni svoj zavjet a la Mikel-Angjelo. On je naime uz muzikalnu vještinu imao i ništo slikarskoga dara, paka bi ga često na selu pozvali, da izpenga i svête i proklete. Ovaj put, zadnji što se kičice domaši, ne htjè priliku izgubiti.

Po nalogu crkovinarstva morade napengati na jednom platnu u novoj crkvi, rajsko blaženstvo i muke paklene.

U paklu u velikom kotlu, u vrelomu ulju, stajaše uspravo jedan čovjek u dugomu crnomu abitu. Pod njim jedan drugi, tako isto odjeven, udaraše u glasovir.

ljani se divljahu tomu remek-djelu, makar i ne
a smisao toga gjavolskoga koncerta! Slikar se
a smijao.....

Pisar paka na svoju ruku, svegjerno vrebaše na prigodu.

Od muzikalnoga protivnika, postade politički mrzitelj popa P..... paka jednom izreče, da se velika Hrvatska neće sjediniti prija, nego mu narodna čitaonica ne povrati klavir. Ako poštovani Sklad razmetnuše, on će njima razmećati temeljne stijene trojedne kraljevine: šilo za ognjilo!

VIII.

Ali, makar Don Miho prikrivao svoju zlu volju zbog nenaklonosti gragjana, čineći se donekle i nevješt njihovomu neprijateljstvu, ipaka zgodi se jedan slučaj, koji mu poda priliku, da se malko iskâli. To bijaše malo prija općinskoga izbora. Na desnomu krilu markovoga trga, kuda je jedno popodne on prolazio, bijaše sakupljeno jedno društvo veselih presposličâra, koji u gradu obiluju. Htjelo im se vragovati.

Uprav onim časom, kada je Don Miho mimo nje prolazio, oni stanu se mamiti njekim derančetom, što tudjer lačno i namrčeno igraše njeku komendijašku igru. Don Miho se najedi. Pomisli da je stvar njemu naperena, poteče na općinu i dade odmah potražiti one obješenjake. Ali ovi domislivši se zlôj pripravi, tamo amo za čas se smakoše. Nego ko će dopasti redarstvenih šakâ, nego jedan opozicionalac, od austrijske frakcije, [illegible] kožâ i lòja, penzionirac, bivši drug v[illegible] e ekspedicije u Italiji, koji svegjer

vijeran svojoj staroj „bandijeri“ svake ju je svetkovine visoko vijao u svome komtoaru. Ovaj, ponosit sa svojega vojničkoga i socijalnoga ugleda, smjelo i sjegurno, rukama ozad, koracaše pred svojim dućanom. Ali u onomu času političkoga uzbugjenja, ni isti redari ne pomisliše na zasluge staroga vojnika, te ga kako godi odvukoše s' one strane općinskih kračunâ. Ako še njeki i smijahu ovomu belaju, ipak drugi se zamisliše, odkuda općinskim redarima tolika sila, da na brzo i brez istrage, mogu jednomu slobodnomu čovjeku, slobodu oduzeti?! Nego svak je volio mučati....

Jerbo... jerbo je stvar odveć teška bila, pak se čvrsto vjerovalo, da će ona prouzrokovati veliku diplomatičku komplikaciju.

Jedne večeri u kući popa L.... bijaše sastanak njekoličini općinskih protivnika, da vijećaju i dogovorno postupaju u skorašnjim općinskim izborim.

Gosp. T..... sjedio je na divanu mrko crvene boje, razgovarajući se vrlo zanimivo popom L..., koji po sobi tamo amo odaše. U jednomu kraju sobe, za stolom, sjedio je penzionirani carinar M..... i trgovac U.... Oni imadijahu pred sobom, pêra, olovkâ, mastîla, posipâča, knjigâ, i cijelu rukovet lisnicâ, na kojim bihu pobilježeni svakovrstni jeroglifi, brojevi i ništice. To bijahu duboke lukubracije gosp. opozicionalnoga Ikonoma A... kojemu bijaše zadaća, da svaku večer po jedan sahat nemilo muči popa L... dokazujući mu na dugo i široko magičnu moć cifârâ i pifârâ. Pop, jošte od gimnazije, naučio je mrziti gjavolje formule, ekvacije i komplikacije, paka da se oslobodi od svoga znanstvenoga progonitelja, svaki čas odaše nekuda „zbog neodoljive potrebe“. Ali Ikonom čekao ga je ustrpljivo na povratak, i pop

bi ga vidio, gdje nepomičan kao smrt, tu za stolom čeka perom u ruci da mu mučenje protegne. Ikonom je u svoje znanstvene ludarije često umetao riječ: „razumiš“ — ali od razuma nije bilo niš. — Pop, donekle mučijaše svoje umne kreposti, da prodre u tajne cifârâ, ali bi mu već dotužilo, paka bi rekao: „molim vas, dopuštenjem, idem na dvor“. Nego od svega toga ipaka je pop nešto razumio. Razumio je, da nije theologija sâma nerazumljiva!

Nego da rečemo koju riječ o Ikonomu i o važnoj zadaći njegovoj megju opozicionerima.

Ikonom A..... imadjaše u sebi one vulkaničke materijê, koja izložena izvanjskomu pritisku traži sebi oduška, paka ne nagje li ga, raskine posudu, u kojoj je zatvorena i raspline se.

Malo vrijeme iza općinske katastrofe, A.... izleti iz svoga maloga gnjezda i krene u svjet, — „jer u velikim narodima geniju se gnijezdo vije“. Bio je malena uzrasta „ali živ i čeperan, da bi se na igli vrtio“. Radišan, dosjetljiv, ratoboran, neustrašiv. Zbog svoje prkosne ćudi često je on, koji je na papiru gradio milione, zalazio u plitkim vodama. Dapače A.... bijaše od onog tijesta, kojim se pjesnici napravljaju. —

Neko će reći: Ikonom i pjesnik, to su dva pojma protivna, to su dva stožera! A zašto.....?

Ako pjesnik u običnom značenju govora, jest onaj, što u sricenim slogovima daje oduška živoj vatri svoje mašte, što za to, da je ikonom mjesto stihova ulagao brojke?!

I ovde mašta bijaše izvor algebrijskim stihovima. Pak zar ne vidimo u svijetu krojača, postolara, zidâra, koji, mjesto stihova, makazam, šilom, mištrijom, prave pojezije, nadahnute previšnjim darom boga Apolona?

Stoji, da onaki talenat ikonoma A. . . . trebovaše opoziciji, da algebrajskim formulama ozbiljnoj publici obaju emisphera dokaže administrativnu zloupravu reakcije. Ovaj teorem postao je, reći ćemo, tako banalan, da ga je baš trebalo pjesničkim prâškom zaodjenutî, da može proći kroz grljan čitalačke publike. On bijaše zgotovljen u kapitulama svakojake vrste i oblika, veličine i boje, a najviše u vidu dopîsa, kronikâ, feljetonâ i pučkih razgovora. Tu bijahu cijele rukoveti napisane hartije, koje, njeki cijenijahu carevo blago, a drugi, da bi s' njima brez ikakve štete stopanjica mogla vatru raspiriti.

Ikonom, zbog svoje velike vještine i neutrudive pisanije, steče veliko priznanje od opozicionskoga kluba, koji ga smatraše njekakvim genijem, pod čijom rukom, kao pod rukom onog čarobnika u „Hiljadi i jednoj noći", sve se je preobraćalo u suho zlato!

Ne zaboravimo kazati da je A. . . . bio u zavadi sa reakcijom i zbog toga, što je ova pomoću „tajnoga spletkarenja u kuriji" dala zamjeniti staroga župnika u selu M. . . . . jednim svojim čedom.

Sada je veće bilo da ikonom iz kože iskoči.

Ni dva, ni tri, on sastavi široki memorandum vrcem na svetoga Oca Papu, u kojemu bijaše kazano:

„Kad Nj. Svetost ne bi naredila episkopu, da odmah povrati otetoga pastira onomu tužnomu stadu, da bi se oni župljani svi do jednoga povratili u krilo stare hrišćanske vjere".

Ovaj vjerski *ultimatum* nosio je preko osamdeset što križa, što potpisa, koja su svojom težinom doisto morala časom potresti očinsko srce Petrova nasljednika u Rimu . . . . .

Ipak, nije se ni danas doznalo, kako je konzistoriji pošlo za rukom da umiri one prkosne ovce, te odstrani sablazan nove šizme .....

Sad, kad smo već našu počast učinili *ikonomu*, ne zaboravimo, da nas izbrana kita opozicionera još čeka u kući popa L..... na tajnome vijeću.

Posred sale stajaše osrednji stol. a na njemu velika četverokutna kutija, na kojoj jedno dečko malenih crnih ko ugljen očiju, prislanjaše po komade imenicama izpisana papira, i protrav ga dva put dlanima, odlijepijaše slagajući ga na jednoj obližnoj stolici.

Dečko radeći tu radnju pjevukaše jednu smiješnu pjesmicu, izpjevanu od hoc za općinske izbore, po jednom mjesnom pjesniku — „poletarcu."

Sa strane velikog ormara crveno-mrke boje, a uprav plećima prama zatvorenom prozoru, stajaše **Mato** V..... razborit i pošten seljak. Dimio je iz podužeg kamiša i pomnjivo slušav što na četiri koraka pred njim govoraliu pop i posjednik L..... Seljak V.... glavar sela K..... bijaše visoka stasa, širokih pleća, i lica crnomanjasta. Pedalj dugi brkovi, velike okrugle crne oči, visoko čelo, fini višnjev saruk oko glave; plavo-crvenim brüsom, srmom i širitom izvezeni krožet; modre, gajtanima i crvenom čojom nakićene čakšire, a svijetle visoke čizme do koljena.

Njegov lik, nošnja i cijeli izgled, činjahu čudnu suprotivu prama ostalim tudjer prisutnim gragjanam. On ostade te noći u Makarskoj na noćevanje, i kao uplivna ličnost megju seljacima bje pozvat na dogovor u kući gdje ga vidismo. —

Da ne zaboravimo još na gragjanina O..... koji naslonjen uz ormar sa njekim klobukom u desnoj ruci,

učestovaše u govoru izmegju popa i gosp. I.... i kadikada činjaše koju primjetbu, mašući ljevicom. —

„Mi ne možemo nipošto primiti takovijeh ponuda.. ..... To u ovom času, kad smo već sigurni za dobar uspjeh, ne bi imalo smisla..... Znao sam ja da će on poručiti..... To je najbolji dokaz da su već propali.....“ govoraše gragjanin O..... smiješeći se porugljivo, sada dižući se i sad sjedajući, sada bliže a sada podalje divana stupajući. —

„Paka znate što je .. vi možete kako vas volja... ali ja“, — sad mladić O... pritisne prsa desnom rukom — „od moje strane i od strane mojih birača, nikako ne pristajem na ovu pogodbu, koja bi sigurno škodila narodnoj stvari, i ne bi zadovoljila javno mnenje, koje od nas čeka i nada se, podpunoj pobjedi“.

„Bilo bi doista smiješno poslije ovoga žestokoga rata, kojega se veće odavna dovezasmo, i od kojega cijela pokrajina čeka sretan ispadak, da se mi rekoh. sa najboljom nadom sigurna uspjeha, ipak pogagjamo“ ?

Ko su oni? Koje pravo imadu, da ih mi u obzir uzmemo?..... Kako bište vi gospodo mogli sjediti u općinskomu vijeću, uz one kojima se do danas psovaste i grdiste?.....“

„Osamnaest vjećnika, to je jedna polovica.... a za što bismo..... mi na dar polovicu primali kada možemo, malim trudom do koji dan, cijelo vijeće osvojiti. Bolje je da zadobijemo borbom ono što nas po pravu igje, i po našoj vlastitoj snazi ..... nego da primimo s' tugje ruke milostinje. Ako je pravica s' naše strane, mi moramo pobjediti; nije li ona s' naše, tada moramo izgubiti; a bolje je da izgubimo sve, nego da krivo polovicu zadobijemo“. —

„Ta zašto da tugjega otimljemo ali da svoga puštamo? Općina ili je naša ili je njihova, prama većini birača. To se ne daje poloviti kao jabuka, kada se djeci podijeli. Ja se protivim ludom pogagjanja, i ako većina odluči da ga se primi, ja svečano izjavljam, da niti ja, niti ijedan od mojih birača stupitiće na glasovanje..... i da ste mi veselo gospodo....." To rekavši mladić O..... pokloni se gospodi u sali i ne obazrivši se na opetovano pozivanje popa L.... da se ne dijeli onako naglo, krene kroz vrata na dvor. Megjutim gospodin T..... ostavi svoj naslon i upravi se..... pop L..... stajaše na mjestu, a gledaše ozbiljno u oči gosp. T..... a ona dvojica što stajahu za pisaćim stolom, okrenuše se prema onim prvima i perom u ruci gledahu, ćuteći, na popa i na gosp. T.... Dečko K.... kojega vidismo malo prije, gdje na velikoj kutiji imenice kopira..... koristeći se sada onom časovitom zabunom, zabaci svoje papire, došulja se u kraj sale, uzme čibuk i proslijedi duhaniti iz popove lulice..... dočim seljak V..... glavar sela Ko..... pô zatvorenim očima, pognutoj glavi i mirnim sinkromatičnim disanjem, reklo bi se da mirno spava. Čas za tim, tišina u sali popa L..... bje prekinuta naglim stupanjem i brzim korakom pisara P..... koji u sali stupi vas zapijan i jedva dišuć..... mahajući rukama držeći u desnoj šaci ubrusac, kojim je utirao čelo i slijepe oči, a lijevom odmicao svoj kao snijeg bijeli ovratnik..... „Moja gospodo...." prekinuto govoraše pisar P..... „ja vam moram..... saopćiti vrlo.... vrlo lošu vijest, i tim pogleda u okolo sale nekim ne baš strahom..... jerbo bi to bila odveć pretjerana riječ, dakle rećićemo, opreznim tonom..... Jest,

gospodine pope i gosp. F..... jednu veoma lošu vijest..... mi smo..... mi smo pod pažnjom pulicije ..... razumite, pulicije..... — „To nije moguće, — äh..... to nije istina, — to je nečuveno, — vi se šalite — to su klevete — laži — potvore". — „Tako mi gospodina Boga.... mi smo paženi od pulicije.... jest od pulicije.... ja imam dokaza.... jest dokaza.. ..... i viditićete, hoćete li to sami brzo doznati".. .... Ja nješto hrgjava sletim, meni nješto teška srca tišti..... pa okrenuo se pisar P.... prama popu i gosp, F..., reče na po glasa: „Imade cijela ura, da jedan žandar obilazi kao sablast okolo ove kuće i pazi i bilježi ko će u nju ući....." — „Žandar? .... žandar!..... žandar?!" Svi prisutni raznim tonom, ali ujedno istim izrazom, čudno primjetiše — kao da pitaju: „Može li to da bude moguće?!" Stvar koja se protivila svakom njihovom nadanju i shvaćanju situacije.

Pisar O..... sjede kraj stola na komu stajahu rastrkana svakojaka pisma i pisačke sprave, a nije fälilo ni na ustriške cigarâ, ni duhansku prašinu, ni duhanski lug..... Jedan veliki sat u obliku trbušastog djeda stajaše tudijer, a kako njihaljka njihaše, debeli djedo komîčno migaše očima sada desnom sadu lijevo.

Još je tu bilo stvari ..... ali naš pisar P..... nije imao kada, da na te šuškarije obrati svoju pozornost, jerbo oni vražji žandar nije mu davao mira..... oni ružni žandarski pogled..... nije mu se mogao smetnuti s' uma: — Očita uzrujanost bijaše obuzela one duhove, usljed nenadanoga saopštaja pisara P... Makar svi u velike sumnjali o istinitosti slučaja, ipak ko zna, od časa do časa kakve izmjene mogu nadoći, i kakove su se tu neprijateljske spletke zaigrale, da pomute lijepu nadu izborne pobjede. —

Nu kako mu drago bilo, nakon kratke stanke, reći će gosp. F. . . . . : „mi nemamo zašto da se bojimo ni od žandara ni od . . . jerbo moja gospoda, mi imamo većinu birača i ako ne fäli računanje, mi možemo našim protivnicima još pokloniti njekoliko stotina glasova“ . .

Nami ne treba drugo, već da izborno povjerenstvo bude nepristrano i pravično, a zato imamo dobre jamčevine. Po jednome pismu gosp. J. . . . . čije prijateljstvo imam čast uživati, visoka vlada želi, da se svakome pravicu udijeli a lasno je, da ista visoka vlada za izbore bude izaslati naročitoga povjerenika nalogom, da strogo pazi na neumitno izvršenje zakona“ . . . sada gosp. F... izvuče iz lijevoga žepa modro-plavoga kaputa jedno poveliko pismo, zamotano u veliku hartiju sitnim slovima, kô buha napisano, i pokaže ga popu i umirovljenomu činovniku, podvinuo donju stranu rečenoga pisma, kako se ne bí potpis one visoke osobe mogao pročitati. Pop i umirovljeni činovnik M.... pročitaše ono malo redaka očitim zadovoljstvom, jerbo su na svakoj slovci udarali naglasak ; a oni pôpo, od velikoga entuziazma radi lijepe novosti, ispustio je protiva neprijatelja svojih i narodnih „izilicâ“ njeke zvûke, što ovdi ne možemo ponavljati, zbog njihove osobite muzikalne prirode.— Ako je pisareva novost pritiskla za čas duhove, ovo pismo visokopoloženoga gosp. X..... trostruko razvedri i oživi predstavnike opozicije, da ove večeri pop L. . . , sasvim da bijaše po prirodi veliki škrticâ, sagje u podrume, i donese jednu flasu veoma stäru i naprašenu, tako rečene vugave, a mali vragolan O..... iz obližnje peći jami šest kolača slatkiša, još teplih i mirisavih. U malo nadogju još drugi opozicijonalci, članovi komiteta i pristalice novoga reda, koji svi saslušavši zaključke one

večeri, izjaviše svoje podpuno zadovoljstvo. Najmučnije bijaše popu L..... koji moradijaše često silaziti u podrume i donositi još njekoličak flaša. Ali gospodo moja, patriotizam jeste vrlina duševna, koja kadkada može dovesti čovjeka do sama sebe pregaranja, a kamo li do pregaranja njekoličine flaša stare vugava. —

Kako je rastao broj ispijenih butêljâ, tako kipijaše u ovomu društvancu lijepo veselje, melem duši, kao što je rosa melem poljskome cvijeću. —

IX.

Duševno razpoloženje opozicije, kako mogosmo opaziti, ne bijaše turobno, niti žalostivo, već veselo i zadovoljno. Nakon onijeh dvaju slučaja, koji ove večeri čas pobrinuše onu četvoricu, nastupi veselje i mir usljed čitanja onog visokoručnoga pisma. Pop je cijelu noć preko glave prevrčao riješenje zagonetke.....

„Tko može da bude ta visokopoložena ličnost, koja doznava i najskrovesnije tajne visoke vlade“? Visoka vlada namjerava izaslati jednoga komesara.... koji će strogo paziti na vršenje zakona.... to znači, komesar će paziti da naši protivnici ne sakriju, ne pometu, ne ukradu naše poštene glasove..... Öh, Öh, Öh ... čekajte vi gospodo protivnici, biti će vama to kruha i sira, Don Mato L.... vama to kaže! hä... hä...:. hä..... Pop se od srca nasmija, paka podiže malo na više jastuk, jerbo je od zaduhe patio, i uspravi se na krevetu, paka započe u po glasa govoriti očenaš...., a kadkada bi onu skromnu molitvu presjecao, riječima ... bitiće vam kruha i sira.....

I htjeo pop da zaspi, ali ne mogaše, i stade opet ovako sam sobom govoriti.....

„Ko može doznavati tajne visoke vlade? Samo onaj može doznavati tajne visoke vlade, kô joj stoji veoma ..... veoma na blizu ..... t. j. kao što smo mi. ja i ovi jastuk. ....."

„Stavimo, t. j. da sam ja vlada ..... kô će da bude jastuk što mi za plećima stoji? Promislite, dragi slušaoci, da jastuk znâ za svaku tajnu visoke vlade, t. j. jerbo visoka vlada njemu povjerava svaku..... Vi ćete, slušaoci pridragi! mene upitati..... A zašto visoka vlada ima da povjerava svoje i najskronitije tajne svome jastuku?"

„Ona povjerava jastuku sve svoje najskrovitije tajne, zato, da sasluša mnijenje t. j. savijet gospodina jastuka".

Eh! tu smo ga dragi moj .... (sad je pop kaziprstom lijeve ruke uprav u čelo, jer mu desna ruka zavučena bijaše pod sukanjcem.) A onaj, koji dava savjete visokoj vladi, t. j. sa strahopočitanjem odgovara na upite visoke vlade i svoje joj mnijenje izražava .. .. rekô, dragi slušaoci, ko je to? To je nîko drugi, — niko manji, — niko više nego jastuk ...." t. j..... to mora da bude gospodin savietnik..... ... Sada je Don Mato od onoga velikoga logičnoga naprezanja visokopucateljno kihnuo, da si ga mogao na daleko čuti ..... a prazne flaše, lagano prodrmaše na obližnjem stolu; tolika je moć jednoga logičnoga kijanja! Sada je Don Mato, još njekoliko riječi promrmljao i moglo se samo, ovo razabrati:

„Savjetnik ..... jastuk ..... povjerenik ..... visoka vlada ...." i napokon čula se samo muzikalno hrkanje uspavanoga logičara. —

Ako nas filozofija uči, da sa promatranja poznatijeh činjenica možemo putem dedukcije doći do zaglavanja ne poznatijeh, i ne hotice nameće se slijedeće pitanje Ako je Don Mato govorio one noći savjetniku, o čemu je mogao govoriti pisar P....?

Istinitost pomenutoga principa, dokaza jedna ženica perući robu pod kulom.

Službenica pisara P..... tužila se jednoj prijateljici, da je njezin gospodar, bože učuvaj, one noći u snu kao malmit vikao: „U pomoć, braćo, u pomoć, eto žandari.“ Da ga je kukavna žena mirila i tješila, ali sve zâman „on je u postelji lupeo, tarmao, u slamnjak se sakrivao, da ga ne odvedu pod kračun.“ „Nije san laža ne, žene moje, velijaše službenica pod kulom, i ono što čovjek usne, ili je bilo, ili će biti! Tumomane snilo mi se, da sam tanjure polomila, i bogami dan posli, odoše tanjuri u komade: jök nije san laža.....

Ali deder, da na miru ostavimo i gospodu savjetnike i veleštovane žandare, i kukavca pisara P.....“ i velikoga logičara pod sukanjcem, a pregjimo časom u logor reakcije da vidimo, kako ona snuje obranu svoju u propast svoje dušmanske opozicije.

Ogriješili bismo se o istini kada bismo otvorito kazali, da se reakcija nahodila u škripcu. Nije se jošte čisto znalo hoće li biti visoke pomoći, i ako je bude, kojoj će se stranci privoljeti.

Diplomatičari opozicije rastrubiše u puku po svojim trubačima, da će visoka pomoć pripomoći pravdi njihovoj; a megjutim, stadoše po novinama grditi reakciju i njenu zloupravu, kako bi razbudili veću mržnju protiv nje. Bjehu pečatani programi opozicije, u kojima se isticao patriotizam, ljubav spram jeziku narodnomu i trobojnici.

i napokon velika privrženost vladi i podajnička potčinjenost. Puk po Primorju i Makarskoj počeo se i on odzivati, kada se razglasilo, da će „novi oci“ obaliti poreze, i kada oni stupe u općinu, da će mlijeko i med poteći. — Nakon dugoga oklijevanja, općinsko oprav-iteljstvo izdade imenice birača općinskih, i objesi ih o čavlu na vratima općinskoga doma. Skočiše odmah opozicijonalci da prigledaju imenice.

Ali eto vraga! Imenice prepune svakojakih pogrješaka. Njekijem biračima nije se znao otac na imenicama; drugima je ime nagrgjeno; a njekima je napisan nadjevak u mjesto krsnoga imena, kao n. p. Čabako, Čukalo, Inćo, Medo, Lälä, Salamun, Pronjica, Bugre, Ragan i. t. d. —

Kada je naš pisar P....po nalogu opozicijonoga odbora, pošao da razgleda imenice i kada vidi na njima tolike grdoće, jami sebe za vlase od velike dešperacije, i štade vikati: „po Bogu, braćo, gdi smo spali, po Bogu braćo! ima li zakona, ima li još pravice?“ —

To vikanje pisarevo uzbuni pučanstvo, da su se morale općinske straže za obranu poretka i gradskoga mira žestoko naoružati, da se po čemu nebi svjetina uzbunila na svoje općinske starešine. Ali na posjetku pisar P..... pade žrtvom svoje ljubavi za otačbinom, i bude uhvaćen i saranjen sa mišina i švabama u općinskoj tavnici. —

Telegrami poletiše kano strijele da obavješte gospodina namjesnika: O nečuvenoj zlopotrebi, koja prijeti slobodi svakoga poštenoga gragjanina. —

Dok je kukavac pisar čamio pod krovom općinske apsane, milostivi prijatelji na utjehu pravednoga sužnja, nosahu i šiljahu svakojakih djakonija, da mu ublaže

velike muke zatvora. — Uzrok pisareva utamničenja bijaše, što ovaj nakon dugoga i neumornoga obilaženja oko općinskih izbornih listina, napokon ih se dočepa i poklopivši se na nje, kô na pečeno, ne htjede dopustiti protivnicima da ih prepisuju. Protivnici pogju na tužbu u gosp. tajnika općinskoga: tajnik naredi odmah pisaru P. . ., da se čisti iz općinskoga dvora, i da ostavi na miru listine.

Pisar odvrati jedito, da on ima prävo prepisivati listine i da ne će poslušati jednoga bivšega zvonara, koji se užirio pučkim hljebom, a prima darove i mita od glupih seljaka. Na te riječi pisareve, plänu tajnik kano vatra živa, skoči se sa stola gdje je sjedio, natakne na glavu službovni bonet, jami pisara za ovratnik tako snažno, da su puceta od jake slonove kosti u komade prsnuli. Kriknu pisar kano guja ljuta, ali redar općinski stiže na vrijeme i sa dvije trtice u zadnjicu, pokaza pisaru put onome mjestu pod krovom općinske palate, gdje je za 24 sahata mogao filozofski premišljati o velikoj pravici općinâ zemaljskih. . . . . .

Od strane opozicije poletiše visokome namjesništvu njekoliko stotina utoka protiva općinskih listina. Unajmnice u pogriješenim listinama, stajaše velika garancija za dobar uspijeh reakcije.

Osim toga, po izvješću pisara P. . . . opazilo se njeko čudno koketiranje, izmegju kapetana D. . . . . i vogjama reakcije, jerbo je on upravo vidio u jutru rano, kako gosp. kotarski poglavar igje na šetnju sa jednim vogjom reakcije.

Pisaru P. . . . odma mozak zavrti. —

Nije to šala; u oči izbora takova manifeštacija, i poleti pisar u predsjednika odbora, da mu povjedi što

je vidio. Gosp. presjednik nije se baš uzkolebao na riječe pisareve, veleći: „ako ćemo letiti za svakom muhom što zabreče, izgubiti ć mo glavu.“ Nijesu to muhe ne, gosp. presjedniče; nego su to velika predkazivanja, „reče ozbiljno dosjetljivi pisar“. Kada sam ja tunomadne o žandarim pričao, vi ne povjerovaste, paka vidite do čega je sada došlo; „Čoeče, čoeče kuda srćeš, reče malko srdito gosp. predsjednik, nami ne trebaju plašivice, jerbo i takovih ima i odviše. Ni poteštati, ni deputati, ni žandari, ni kapitani, svi skupa ne će pritegnuti kano sam jedan governatur“.

„Jeste me razumjeli?!“ „Eh! da je tako“, radosno nasmija se pisar.

„Eh! da je tako! Skidam kapu gospodine predsjedniče“, i pisar izagje zadovoljan iz predsjednikove kuće, da prinese veselu vijest svojim drugovima; kako je gosp. governatur podao ruku opoziciji, i kako gosp. governatur hoće, da se načine nove izborničke listine, po pravici i poštenju. —

— Kada su jarbori namjesnikova parabroda dne 15 Sječnja povirili sa vrh punte sv. Petra, mnogobrojna djeca koja ga ugledaše, zavikaše triput „Eno ga!“ i zasebice zagrmiše tri maškula s' punte Oseljave, kao tri groma. Oćpinska svirka zasvira himnu, a velika trobojna zastava zatalasa kao morski vâl.

Svjet navri po obali, a činovnici kao čarovite proljetne ptice, vrckahu se tamo amo, da se poklone gospodaru svome. —

Četri dana nakon polazka namjesnikova, izašao je dopis u jednome pokrajniskome listu, kako slijedi: „gospodin načelnik i četri prisjednika dočekaše na mostu Njegovu Preuzvišenost, nakon dobrodošlice

gosp. načelnika. Njeg. Preuzvišenost primi na poklon prisvjetloga episkopa i državne činovnike. Zatim krasna povorka uputi se lijepim redom put sv. crkve, gdje se Njegova Preuzvišenost Bogu pomolila. Njeg. Preuzvišenost posjeti škole i veoma se zadivi velikome uspjehu učenika pučkih i gragjanskih učiona.

Pofali veoma gosp. upravitelja, gospodu učitelje i gospogje učiteljice. Gosp. Načelnik V..... primi Njegovu Preuzvišenost sa kratkim ali jezgrovitim govorom, i pokaza svjetlome gospodaru sve potrebe i želje našega pučanstva.

Možemo vam reći da je gosp. namjesnik veoma naklon prama ovomu gradu, prama gospodinu načelniku i prama uglednome Opraviteljstvu, a svak može razumjeti koliko mogu valjati simpatije Njegove Preuzvišenosti, za buduću sreću i dobrobit ovoga naroda!

Što se tiče onih objesenjaka, koji htjedoše ispred gospodina namjesnika ocrniti svijetli obraz velezaslužnoga našega načelnika, u stanju smo javiti, da im lijepa namjera nije uspjela. Ko što djela pred njim pada.“

Na razjašnjenje gornjega članka, dodatićemo nekoliko riječi.

Opozicijonalci izaslaše tri lica, a to: gosp. predsjednika odbora, gosp. plemića H.... i gosp. trgovca L.... da na ime gragjanstva pozdrave gospodina namjesnika. —

Ne treba sumnjati, da su odaslanici zaiskali zaiskali saslušaj kod Njeg. Preuzvišenosti, samo da joj podnesu pozdrav od strane cjelokupne opozicije; u glavi one trojice bilo je još njesto, što je moralo odlučno djelovati na političku situaciju onoga časa.

Nego, morao bi čovjek čisto da se jedi videći kako često zle prilike poremete lijepe nade i osnove! Njeg. Preuzvišenost, primila je poslato joj pozdravlje, ali je samo malo riječi mogla prodivaniti sa poglavicama, jerbo sala u kojoj ona primaše, bila je neprekidno opsjednuta elementima reakcije. Dakle, ili Preuzvišenost ne bijaše ono jutro dobre volje; ili je imala odviše posla; ili kako su drugi rekli: — Odaslanici bijahu odveć bojazljivi, ili odveć uljudni, dogodi se, da su se oprostili od posjeta, ne izrekavši nego malo ili ništa od onoga, što su bili namjerni prikazati.

Kada se pokloniše Nj. Preuzvišenosti na odlasku, Nj. im je Preuzvišenost stisnula ruke, krenuvši učtivo sa dva prsta desne ruke u vrh svoga preuzvišenoga čela, rekavši:

„Molim gospodo! iskažite vašim prijateljima, moju duboku zafalnost".

Izigjoše poslanici iz sale i nagjoše se odma opkoljeni i pritisnuti od svojih prijatelja. Radoznalost za uspjeh deputacije, bijaše neiskaživa. Gospodinu Predsjedniku, nije bilo mogućno, da udilj zadovolji svim upitima, jerbo se upravo oni čas dosjeti, da mu je na stolu u namjesnikovoj sali izostao visoki cilindar, i morade ga odtole izbaviti, bojeći se, da mu ga koj reakcijoner ne zgnječi.

Drugi član deputacije, trgovac L....., imao je da se psuje na stubama sa reakcionerom Č...., jerbo mu je ovaj, ne zna se dali namjerno ili slučajno, pričepio lijevu nogu na prstu gdje ga je upravo boljelo.

Treći član plemić H...., koji je iz one alabuke zdrav izišao, morade sam, brzo i opširno, onu publiku izvještiti o uspjehu poslanstva. Ovo bijaše zaista težak

zadatak, ali plemić H..... sfati važnost njegovu, te započe onako aristokratično, prekinutim, tajanstvenim tônom nješto kazivati: Kako poslanici u salu unigjoše; kako se lijepo pokloniše; kako pozdraviše Nj. Preuzv. od strane opozicije; kako im je Preuzv. izvolila stisnuti njihove ruke u svoje ruke; kako im je ponudila da sjednu; kako je on, plemić, bio najbliži Nj. Preuzvišenosti, i kako Nj. Preuzv. izvoli njega plemića upitati, jesu li one godine masline urodile? —

Sada se plemić nasmješi zadovoljno, paka raširi ruke da odaleči onu množiju, što ga pritiskivaše i koja stajaše ustama i ušima otvorenim, da čuje; htjede da se uputi, ali ga onaj ljudski obruč još tvrgje stegne, nadošavši još drugi opozicioneri, da mu se pridruže.

Sreća, da je gosp. plemić bio visoka stasa i da mu je glava sva stojala preko okolnih; kao što poljski kukurjek nadmašuje ostale travke. „Ali gospodo moja! ne mojte za boga; puštite me, puštite; vi ćete mene udušiti“ i kukavni plemić morade ipaka govoriti, braniti se i koprcati!

Nego, kada je pot stala probijati gosp. plemića, i trebaše energično, da zadobije malo slobode svome tijelu, plemić se odluči, da izpusti sensacionalnu vijest, koja je morala, kao prava bumba prsnuti: „Ja vam zadajem tvrdu riječ, da će jedan veliki cipao izaslan biti za naše izbore i da će.....“ Sada je ona gomila gromovito i uzhićeno kliknula: „Živila Nj. Preuzvišenost....“ i mnogi od one gomile odletiše kao pčele od roja, da ponesu onu radostnu vijest svuda naokolo.

X.

Šta je to značilo: Veliki cipao? Njeko govoraše da je to, a njeko da je ono, a malo je kô bio na čistu. koji će to vrag biti. A što su značile one prekinute riječi plemićeve, koje nije svak ni razumio, nego teke dva, tri obližnja....?

One su slutile na promjenu mjerodavne osobe za općinske izbore, koja osoba po tvrdnjama opozicije, bijaše nemoralno vezana sa reakcijom.

Ako se sjećate, poštovani čitaoči, prvi koji je iznio vijest o tako rečenom „koketiranju gosp. D..... sa gospogjom reakcijom“ bio je pisar O..... Ovaj nervozni stvor, pazijaše dan i noć argusovim očima na svaki pokret reakcije, i slušaše zečijim ušima svaki glasak u vazduhu protivničkoga tabora. Od velika fizična i duševna naprezanja; od brezsanice i od posta bio je izvisio, da ga je polovica ne stalo. Ali sve te patnje, siromah pisar mogaše podnijeti; ne mogaše podnijeti nesvjerovanje gosp. predsjednika prama njegovim ozbiljnim prikazivanjima.

Nego napokon, moralo se priznati, da su pisareve mušice ipaka letile. Oči su ih njegove najprve primjećivale; ko je bio kriv da ih drugi ne opažaju?

To su najposlje potvrdili i njekoji opozicijoneri. koji doznadoše za predmet govora izmegju reakzijonera X.... i pogl. D.... paka friško poslaše o tome jedan telegram na gosp. namjesnika, od osamdeset i četiri riječi.

Kako se moglo doznati za dogovor dvaju tajnih osoba, koje su morale tajnost čuvati, radi sebe i radi svoga položaja?....

Nego, svak zna kolika je domišljatost malih političara; paka čemu se neće mali ljudi u malomu mjestu domisliti? —

Da bi ko paka upitao: „Što se daje zbistriti iz političke kaljužine ovoga časa? Ja bogme ne znam što bi mu odgovorio.“

Taki je namršaj zavladao, da ga nije gorega nigda bilo.

Ali opet bio je njeko, koji je htjeo sve znati!..

Jedan od tijeh sveznalica, bio je gospodin Opć. prisjednik K.... On je svegj jednu pjevao: „Neka mi osjeku glavu na sred puta, ako opozicija pobjedi.

I nužno je očitovati, ta velika zakletva, kojom je na kocku stavljena poštovana glava prvoga predsjednika, djelovala je vrlo deprimentno na nervozni sustav mnogih žestokih opozicijonalaca.

Ona opsolutna tvrdnja jednoga čovjeka, koji je mogao nješto znati..... i koji se mislio da ne govori svojom vlastitom glavom, učini, da su njeki fini opozicijoneri počeli dublje loviti gosp. opć. prisjednika....

Ali ovaj ne bijaše tako lud da svaku otkriva; bio je već dosta rekao.

XI.

Gosp. L.... bivši član deputacije kod namjesnika, bi pozvan u selo Podgora prigodom vjenčanja jednoga tamošnjega mladoga popa. Na sobetu našao se L.... uz drugoga prizvanika Don Mihu, i bijahu za stolom baš naočicè.

Don Miho ono jutro bijaše krasno razpolažen. Razgovarao se veselo, kazivaše doskočica, inglendisao.

Izazivao je njeke goste seljane, ne bi li ih zagovorio, da se svi smijemo. Znao ih je sve po imenu i po pridjevku.

Ali megjutim nije se dangubilo ni na sofri. Seljani svi bijahu dobra apetita, jedijahu tiho, ali bi tanjiri pošli natrag osvjetlani: „Jedu baš brez grizodušja“, reče Don Miho, mačke će se slabo pomoći.“ Ali ni Don Miho ne bijaše najzadnji. Meso, manistru i pečeno nije štedio; ali kada započeše njekakve seocke friganije, Don Miho je malko dodijano zavapio: „Quo usque tandem abutere, o Antica, ventriculi nostri?!“ Antica djevojka što služaše jezbine za stolom, kada začu, da Don Miho prama njoj one besjede latinske izgovara, pomisli da je njeka molitva, paka se brzo prikrsti. Tada mi smjehom udarismo, a bjedna djevojka zastidivši se, uteče u kuhinju. „Vidite, reče Don Miho smjeseći se, koliko je latinština ovdje popularna!“

„Živila hrvaština,“ nadostavi Don Miho, nalivši nam čaše dobrim vinom. —

Na treći dio objeda, kada većina gosta božji postadoše, eto se pred nama stvoriše četiri čovjeka, sa četiri goruća duplijera u rukama. Ja gledam što će to biti, a u isto doba, podiže se Don Miho na noge, skide crnu kapicu sa glave i započe očenaš. —

Svi za stolom ustadoše i začu se njeki čudni rogobor, poput šûma morskih valova, kada se igraju sa žalom obale.

Soba, u kojoj stajasmo, bijaše slabo rasvjestljena, paka i dim, što je udarao iz mnogobrojnih čibuka, još gore zamrači onu tjeskobu. Ja ne mogoh dalje od velike sparine, paka ostaviši moje mjesto, sjednem uz vrata, gdje je promaja mrvu oduška podavala. Dok

sam ja mjesto izmjenio nije prošlo dva časa, a svi oni oko stola već posjedaše. Don Miho sâm stojaše uspravo, i govoraše najprije o misničkomu zvanju; poslje okrene na rodoslovje porodice mladoga popa.

Popova parodica bijaše nedavno izgubila jednoga djeda, koji bijaše učinio svojim novčanim sredstvima, da mu se nečak zapopi. Svi seljani držahu toga pokojnika za vrlo bogatoga čovjeka, i bijaše predaja u puku, da hrani cvancike u kamenicama, a talijera u badnjima....., nego ako taj čovjek bijaše toliko bogat, ne bijaše toliko skrupolozan u tečenju blaga, paka je svak pomišljao, da je starac htjeo popa, da ima na onomu svijetu duši molioca. Jerbo pomoću molitve, posta i sv. misâ, može i najgore grješnik pakao prevariti. Ima ih mnogo, koji uz strogo opsluživanje crkovnih naredaba, ipak ne da im se otcijepiti od svojih nedjela, dapače reklo bi se, da na taj način stiču nekakvo pravo naopako živiti. —

Don Miho na koncu svojega govora, stade njekakvim misterioznim glasom prizivati dušu preminuvšega djeda popova, takim besjedama i usklicima, da se onim prisutnicima koža stala ježiti. Njeki pilijahu ukočeno u one goruće duplire; njeko je suze od straha prolijevao; a njeko je dopokon opazio izmegju svijećâ pokojnoga djeda, u bijeloj košulji, u bijelim gaćama, pod crvenom kapom, kako ga god ukopao u sv. Tikli. Kada se uduhnuše oni zlokobni dupliri, svi gosti ostadoše kao zapanjeni. —

Sutradan, pozva nas Don Miho u sebe na ručak.

Bijasmo za stolom ja, L.... i dva dječaka, koje je Don Miho školovao. Kuća njegova nedavno ogragjena, bijaše udobna i čista, ali veoma prosta namje-

štajem. U njoj nikakvih skupocjenih slikâ, ni posudâ; njekoliko sjedaljka od slame, dva stola, dva divana, i kreveti posve obični. Ali čega bijaše na pretek, izobila, to bijahu knjige, svake mjere i veličine, svake boje i poveza. Don Miho nam dade obaći svu kuću i konobe i podrum. Paka nam kazivaše, koliko ga je to zapalo; kako on moradijaše često radnjom upravljati; kako mu radnici bijahu lijeni i. t. d.

Razumjemo da je on dosta posla imao zbog one gradnje, više može da negoli koj gospodar sa gradnjom velike polače.

Mislim da je to bilo ovjesno od ćudi njegove; nije on puštao da se što čini brez njegove naroči e privolje.

Seljani nam povjedahu, da im je već s' toga uzroka često dodijavao, jer gdje je god mogao doprijeti, htjeo je svoje namjere da i izvede. On je na selu znao što komu u lomcu vrê; on je znao za pekljanije, za garaze svake kuće; i kako bijaše prva glava u selu, tako je htjeo da svaka bude pod njegovom rukom. —

Seljani mu ne bijahu baš kajli; ali mu nijesu smjeli prkositi; na selu imaju jednu poslovicu što veli:

Ko popom praću prê, zaludu mu lonac na Božić vrê.

— Kada je Don Miho bio župnikom rodnoga sela, nije tu imao nego jednoga neprijatelja brez obrazine.

Ovi mu je sâm mutio kašu kadikad.....

Ovo bijaše postar čovjek, ali velika lija..... i još k' tomu, tolomaš. Don Miho ga je mrzio za tri razloga; najprvo, jerbo je opazio u starca S... njekakvoga konkurenta u gospodovanju. S... bijaše umirovljeni solarinski činovnik, paka se na selu mogao brojiti kao mudra glava. Živio je od bastine, a seljaci se k' njemu svraćahu za savjete u parbama i za druge pekljanije.

Ali Don Miho opeta ne mogaše trpiti toga čovjeka u svome selu, kao njekakvoga zastupnika bogumrske dalmatinske tolomije..... A još k' tome stari S.... držaše u svojoj službi jednu žensku, hrgjava glasa....

Bilo je dakle uzroka za uloviti onu nepokornu jogunicu, tim više, što je u ono doba duhovna stvar u rukama župnika imala više snage nego dandanas. Don Miho namisli, da proglasi starca S.. za nevjernika, koji stoji izvan crkvenoga krila, i tako da ga izloži ruglu i mržnji cijeloga sela. Običaj je na selu, da svi uzimlju vazmenu pričest i da se ono, velike nedelje, svak pridruži bogu i crkvi. Ali stari S... bijaše runjava srca, paka otugjivši se crkvenim obredima, ne htjede za inad, svoj stari vrat u popovski jarom zavući. Don Miho dakle s' otara, proglasi po treći put, pozivljući inokosne grješnike na crkvene dužnošti; ako bi se kogod još oglušio, da osim pakla što ga čeka, crkva će ga amo od sela odbaciti kao nevjerenika, a selo će mu mrtačko opjelo zapojati. Ako je Don Miho znao besjedu obdržati, ipak stari S... nije se pridavao. On je oprezno za njekolike dneve selo napustio, da ne bude barem svjedok vlastitoj formalnoj eksekuciji. Prvi dan po malom uskrsu, na 10 urâ jutrom, veliko mrtačko zvono sv. Vicenca oglasilo je smrt nevjernika S.....

Njeko vrijeme za tom komičnom eksekucijom, stari S..... povrati se na selo. Sjedio je uz prozor, crvenom kapom na glavi, pušio je dugi čibuk sarajesvki i gledao, kako mu kokoši po vrtu zemlju čeprkaju. Don Miho progje mimo kuću; a stari S... opazivši ga s' prozora, prokašlja se, što je bolje mogao..... Don Miho uzvrati glavu, pogleda na prozor, skide kapu s' glave, pak zavapi: „Pokoj vječni!“—

— Kako je god na selu htjeo svegjer biti alfa i omega, tako isto njekolike godine poslje, htjeo je cijelom Makarskom gospodariti. Bio je u općinskome vijeću štono se reče, diktator; nije se smjela nijedna općinska sjednica držati, kada nije njega bilo. Predmete dnevnoga reda on je načelnicima diktirao; načelnik bijaše samo izvršitelj njegove volje. Lozinka mu bijaše: „*Se soumetre ou se dimetre*“. U sjednicama skoro svi predloži, ispravci, zaključci, potjecahu iz njegove glave. On jedini u vijeću poznavaše općinski organizam, paka nije čudo, da je on bio megju vjećnicima, kao mudrac megju malom djecom. Kada bi ga volja obuzela, da se u grad prošeta, i da se sit nagovori, naredio bi načelniku, da sazove vijeće. On bi za dva, tri dana, napustio svoju podgorsku samoću, pretesao bi općinske rasprave, nasamario vijećnike, ponukovao ili ukorio načelnika i opraviteljstvo, paka bi zatim zasjeo u karuci, te se provozio ka svojoj kući. On je svegjer sâm o svemu divanio, a seljani gledahu u nj, kao tele u šarena vrata.

Ako su ga i slušali, treba nadodati, da su ga slabo shvaćali, samo su se zabavljali slušajući mu onaj lasni i često šmješni govor na primorsku. —

Don Miho nije htjeo, da u općinskomu vijeću nagje vijećnikâ, koji bi mu što mogli zapredati, i zato je davao birati za deset desetina, samo seljane. Ali i od seljanâ, bijahu birani samo stariji, mirniji, prostiji. Vijeće je dakle bilo više podobno jednome selu, nego li gradu. Po njemu, kao po tlakomjeru, mogao si upoznati gospodarevu želju: Poslušnost!

Gragjani mu vraćahu milo za drago; te on nije nimalo bio ljubjen u gradu, pa makar zapovjedao u općini i u vijeću. Gragjani mu ne mogahu nikako

oprostiti, da je on podao općinu u ruke njekoličini političkih kajišara. Čast načelnička, bijaše u gradu smatrana, kao pripadajuća samo boljim, i imućnijim gragjanima, jerbo su od prija samo takovi ljudi nju obdržavali. Sada se to namah preokrenulo, ali se nije stvar mogla tako brzo preokrenuti u glavama onih gragjana. Oni su sami sebi sravnjivali prvašnje općinske starešine sa sadašnjima, pa uvidiše golemu razliku. Ta promjena na gore, napuni ih njekom odvratnosti prama onima, koji su nju izveli, i zapeče mržnja ne samo proti Don Mihi kao osobi, nego protiva politici njegovoj.

Od toga istaknu velika nemoralnost, jerbo čeljad počela uvigjati, da mogu i loši ljudi biti predpostavljeni pametnijim, poštenijim i uglednijima.

Ali Don Miho nije drugačije mogao..... On je htjeo befelovati, i zato je trazio one, koji će ga slijepo slušati, paka bile to i najgore delije!

Nego nećemo li sada nastaviti prekinuto govorenje o Don Mihi, kada ga mi u Podgori obigjosmo?

On se tada bavio pripravom za štampu jednoga djela, što je malo poslje i pečatio „Puti.“ Kazivaše nam, koliko se bijaše namučio obilazeći Bosnu i Hercegovinu, po slabim putima na kiridžijskim kljusetima. Don Miho pregleda te zemlje odjeven hrcegovačkom nošnjom, da ga je bilo dika gledati. Onako stasita, upravna tijela, visoka čela, mrkoga pogleda ..... pak još dugim prosjednim brkovima, izgledaše kao pravi gorski hajduk!

Kazivao nam, da u onoj knjigi nema ni desete česti onoga, što je tamo gore doživio ....jerbo da mu je već pisanje otešćalo. Tužio se, da ga je politički život otcijepio od njegove žarke ljubavi za poezijom, za

koju imagjaše veliku naklonost. „Ali što ćete?“ govoraše on, tresući malko glavom i ramenima, morao sam napustiti moju milu zabavu, kada me narodna stvar pozva, da joj na polju javne borbe služim.“

Ja mu primjetim, da je dosta i zadovoljsta od politike doživio, paka da je mogao i alaliti skromnije uspjehe na književnom parnasu. „Nipošto, nipošto,“ zavapi Don Miho. „Književna zadovoljstva ako su i skromnija, ona su vrlo trajnija od onih stečenih u politiki. Ona su čistija, vedrija, istinitija. . . . „

U njima vladaju čisti pojmovi, nepomućeni ideali; u njima je oličeno srce i duša pjesnikova; u njima je plač i veselost njegova. . . . . “

„Ako sam se u prvim časovima političke borbe dosta napatio, ipak moram u toj dobi zabilježiti i moje najdražje uspomene. Rat koji se vodio izmegju nas i autonomije, bio je viteški rat, otvorit i častan“.

„Mjerio sam se muževima, od kojih sam nješto mogao naučiti . . . jer svi bijahu iskusniji i vrijedniji od novoga podgorskoga tribuna. Bijahu neprijatelji narodne stvari i narodnoga jezika, ali ne za inad, ni za sebičnost, ni za mržnju protiva narodu, već zbog toga, što bijahu odveće izobraženi i naučni, paka im bijaše mučno poniziti se do pučke pripostitosti. Nije to laka stvar, braćo moja! pregoriti jedno veliku naobrazbu, jedan svjetski jezik, mladenačke navike, težnje i uzore! Ja sam ih morao žaliti, ali sam ih morao napadati. . . . . Ta koji dobitak veliki ne bi bio za našu stvar, da su svi oni umni ljudi skočili u naše kolo, paka se bratski ufatili. . . . . Znate li vi što znači 20 godina političkoga trvenja?!“ . . . . .

Don Miho se sada podiže sa duge slamnate sjedaljke, paka se javi njekoj djeci, što je tu doli u dvoru larmala, prikori ju, zaviknu, pak otare ubrusom naočale i opet sjedne. Ja sada primjetim njemu, da ne rjetko politika fata ljude u škripcu nemoralnosti, jerbo za braniti jedno geslo..... — „Varate se“, reče Don Miho. „Narod ima pravo da steče svoju slobodu. Ta ovo možemo potvrditi i riječima sv. Pavla Apoštola Korinćanima: „Kupljeni ste skupo, ne budite robovi ljudima.“

Sada je Don Miho stao ponavljati ono, što je veće pisao o prošlosti hrvatskoj, o njenom historičnomu pravu, o njenoj budućnosti.

Mi mučasmo i slušasmo. On je govorio brez prestanka i brez oduška, kao što niz podgorske litice, brez prekida romori zvuk onih njezinih 70 nepresušnih izvorâ. Njegove misli i riječi, bijahu tako prirodno sastavljene i svezane, kao da je to veće prija na pismu pripravio. Njegove izreke svegjerno čiste i žive odavahu vrelom one prirode, odakle ih je on crpio priko pučkih ustâ..... „Eto duba „rekao bi“, koji je ufatio žilu u tvrdoj gorskoj hridi, prija ćeš ga polomiti, nego iskorenuti“!

Dvije ure poslje podne povede nas Don Miho na jednu brjegovitu visočinu, na proglaseni Crljeni Kuk, odkuda se naš pogled mogao slobodan napajati primorskih lijepotâ. Pod nama pjenušilo je modro more, a nad nama jektijaše visoko brdo. Mi stajasmo u Don Mihinom vrtlu. Izmegju debelih gudura i oštrih litica, u divljoj i ljutoj prirodi, on je dao poravnati komad goleti, očistivši ga i zasadivši ga lozom i maslinom. Ja sam pa pitao, zašto nije odabrao jednu

pitomiju i pristupniju ravan, zaklonjenu od vjetrova, na blizu potočića .... uz brjeg..... Ali on odvrati, da mu je taj položaj omilio zbog njegove divne slikovitosti, i jerbo je tu vilinski sastanak..... — „*Similia similibus*“. — Taj se vrtao nazvao Miholjac. — Tu sjedeći, na dugo se razgovarasmo o Primorju i o Primorcima, paka je on mnoge listorijske predaje i uspomene iz primorske prošlosti duhovito nama povjedao. Primorje doživjelo je mnogo zgoda i nezgoda, od kada se naselilo hercegovačkim došljacima.

Don Miho nas je uvjeravao, da su to sve djeca jedne Hrvatske majke, „ali ne da se poreći „reče on“ da je u prošlosti srpski elemenat mlogih svojih mladica navrnuo na stare hrvatske panjeve. Nije moglo inače ni biti u jednome narodu, koji jednim jezikom slovijaše, a gje megjusobni doticaj bijaše tako neposredan....“ Don Miho nam spomenu mnoge sadašnje porodice primorske, čija se imena spominju u staroj povjesti srpskoj, u narodnim pjesmama, i. t. d.

Paka osim toga reče: „Običaji narodni po Primorju, istovjetni su sa običajima srpskoga življa u Dalmaciji“.

Ali, da mi zar ne bi ozbiljno uzeli te njegove iskrene ispovjesti, nadodao je: „Ali znajte, da su vama to sada sve vijerni katolici i dobri Hrvati..... Mi ne smijemo oslabiti naše narodno državno pravo i naše narodne težnje, dozvoljavajući, da nam drugo koje pleme razbija ili krnjavi naše osnove. Mi moramo letiti našemu cilju, kao što pušćamo tane leti u nišan.“

Ovgje onako mimo riječ, usudismo se učiniti Don Miji njeke opaske, žaleći prelazak one lijepe dobi, kada su u Dalmaciji pleme Srpsko i Hrvatsko skladovali poput dva rogjena brata jedne iste majke, koja ih

obojicu na svoje njedra odnjihala ..... Onu sretnu dôb, kada je i on, Don Mijo, katolički pop, umio grliti popa Sundečića pravoslavne crkve i njim se bratimio i preko cijeloga naroda se prošetali, kao dva nova novouskrsla brata Ćirila i Metoda, svuda pripovijedajući bracku slogu i ljubav, a odobravanjem istih primorskih franjevaca.

Kada je on, pop katolik, ovako zanosno pjesmom pozdravljao svoga pobratima Jovu, kada je išao kod crnogorskoga dvora:

Ti sa desne a mi ćemo s' lijeve:
Okupljajmo i tamo i amo;
Grlo, pjesmu, slovo ulagajmo:
Razdrobljeno vijmo i slagajmo:
Poskočit će kolo jednoliko,
Jednoliko stasom i uzrastom.
. . . . . .
Jednoliko srcem i umjenjem
Skokom jednim, jednomišljenijem.
. . . . . .
Pjevaj ljubav jednorodnu
U imenu i znamenu;
Pjevaj pjesmu novog vieka;
„Ime, zname okupljajte,
Stare šurke odbacajte"
Tako, tako ti prifati
Sve će s' tobom zapjevati.
. . . . . .
Zapjevat će redom gore.
Uza nje će buknut more.
Zemlja zemlju dozivati
Brdo brdu odligati;
Hoće kapa kapu zvati,
Kam' da neće pusta srca.
Kojim teče jedna krvca?
Kam' da neće ruke same
Pogoditi bratsko rame?

Pak što više, možda rijetki primjer u našoj savremenoj historiji, što je Don Mijo pop katolički, na Spasov dan u Ercegnovskoj hrišćanskoj crkvi, uz popa Jova Sundečića, slušao svetu leturgiju, i molio se Bogu iz jedne pravoslavne knjige. Zanosnim veseljem puk pozdravljaše dva brata, dva popa, jednoga zapadne a drugoga istočne crkve, kao nosioce i širitelje zajedničke misli, bratimstva, sloge, ljubavi i poštovanja izmegju Srba i Hrvata, izmegju pravoslavnih i katolika. Kako ih puk do neba dizaše, kličući im na susret: „Zdravo, zdravo vrla braćo! blagoslovljene majke, koje vas rodiše“ i nazivljući ih joštera imenima svete braće, Ćirila i Metodija! —

Don Mijo povlagjivaše našoj želji prave sloge i ljubavi, ali se ne htjede upustili u potanje razloženje, zašto brez dobra temelja, napusti svoje prvašnje, vrednije stanovište. Don Mijo ne mogaše sam sebi tajati veliku promjenu, koja ga zadesi u misli i politici nakon 1867 godine; ter prvašnji pjesnik sloge i ljubavi, mogao je sam sebi začugjeno podviknuti: „*Quam mutatus ab illo*!“ — Što ga je na oni fatalni preokret svrnulo, ostaje i ostatiće velika tajna, paka možda ni on sam ne bijaše o tome na čistu. Čuo sam ipaka iz njegovih usana, te riječi: „Kada bi on opet mogao nategnuti gusle javorove i ponovo zapjevati, on bi to učinio onim istim duhom ljubavi i sloge, kako jošte pjeva Jovo Sundečić, jedini naš sadašnji pjesnik, koji je kao patriot i radenik na nasadnoj njivi, od prvih godina paka do danas, djelom i pjesmom radio i zagovarao o slogi, i ljubavi Srba i Hrvata, te se nije nikada iznevjerio visokoj i plemenitoj zadaći pjesnikovoj.

Da ni sâm Don Mijo nije potpuno mogao biti uvjeren o svome stanovištu, najbolje svjedoči njegova, ničim ne opravdana šutnja nasprama jednoj prjekornoj pjesmi „Pobratimu“ što mu Sundačić upravi, da ga prikori zbog političke stranputice njegovo. Don Mijo nije se nikada odazvao glasu svoga desnoga prijatelja, i pobratima, makar mu više puta poručivao, da će odgovoriti. . . . .

Nego dalo bi se ustvrditi, sa vjerojatnošću, da je na Don Mijinu ćud u potonje godine jako djelovala vjerska osjetljevost i njeka askleptična skrupoloznost, koja prija ili posle osvoji svakoga, čovjeka, samotna življenja i napojena teologičnim dogmama. Don Mijo oćuti potrebu, da stegne i zanos i patriotizam i ideale u okviru svoje katoličke težnje, paka da bude i katolik i patriot ujedno, morade zaboraviti na široke i plemenite skokove svoje vatrene mladosti, te da, napiše one „Razgovore“, koje su upravo naopaka strana njegovoga prvašnjega književnogą i duhovnoga rada. S' toga gledišta, a uzevši u obzir prirodu i katakter Don Mijin, okolicu u kojoj se našao, i sve razne okolnosti, koje su na' nj utjećale, mora se više i ozbiljnije cijeniti plodove njegova uma i duše u prvoj perijodi, kada on bijaše slobodan i prost od vanjskoga uticaja nego poslje, kada je tu slobodu izgubio. Nije ovo prvi slučaj, da se čovjek uman, morao ogragjivati sproti degeneracije svojih osjećaja i mislî, koja ga snalazi u hladnijoj dobi životnoga zalaska! Pamtimo, da svi politički ljudi, podložni su savremenoj političkoj i moralnoj struji, makar prividno i vladali njome. Dakle Don Miju, kakva ga vidimo po 1867.oj godini, onakva ga načiniše političke i moralne zgode onoga časa,

zgode, koje on niti je stvarao, niti je mjenjao. Ali da se prodrži na čelu pokreta, trebalo je po njegovomu mišljenju, da toga pokreta obuzme i obvlada. On je imao i suviše razuma, paka da stane odvraćati bujicu od svoga prirodnoga korita!

Da je to pokušao, mogao se odmah povući u podgorsku samotinju, te od tole zapojati plačem Jeremije proroka.

Mogao je preuzeti opet gusle javorove, ali ne pomisliti o političkomu uspjehu.

Sâm filozof može upravljati javnim mnenjem; politiku jest: da ga sljedi, ili da mu se na čelo postavi!

Don Mihina ćud i priroda bijaše vrlo sklona, da se zanosi. Ako je u prvine uzjao domorodnoga pegaza, poslje morade, da mu uzde stegne, jer je sišao na polju realnosti, političkoga života. Prija, na krilima mašte, letijaše do olimpskih vedrinâ, posle se zanosio mogućim ostvarenjem jedne cjelokupne domovine.

Da to postigne, bijaše zadatak i težnja njegova uma i srca, i što mu se god činjaše, da ne odgovara toj svrhi, ili joj kako god na put smeta, obarao je nemilice. To je demolitorno djelo izvršivao ili gromom svoje rječitosti, ili krvavim nožem svoje satire.

Koga je on jedared obružio, nije se lje više nikada s' njime pomirio, n. p. D.r B. . . .

On nije imao nikakva obzira ni za osobe, ni za stvari; nije znao, da najbolji način, da se pridobiju drugi na pravdu koju braniš, treba najprije da ih k' sebi priljubiš.

Don Miho je najragje osamljen stupao na poprište, jerbo su mu drugovi više smetati nego pomagali: „*Yo contra todos, todos contra yo!*“

Po ćudi, prirodi i karakteru, Don Miho bijaše pravi tribun, i da je još živio, ne bi se doista te časti odrekao. Za živa, nije mu niko smio žezlo s' ruke oteti, a poslje već je sugjeno, da svi revoluzioneri i reakcioneri nagju drugih, koji će ih nadkriliti u jednomu ili u drugomu pravcu.

Don Miho znadijaše da tišina i nepristranost nijesu zgodne vrline za političko djelovanje, paka u tome smislu radikalnjega politika od njega u saboru nije bilo.

Jednom, njeko upita Don Mihu: misli li on, da će nakon njega pretrpiti politički pokret u Dalmaciji? Don Miho se malko zamisli, pak reče: „Ja ništa ne strepim. Veliki je Bossuet rekao: „Kad jednom mnoštvo okusi slatko voće sa stabla slobode, ono će slijepo da vrvi za njom, samo kada joj za ime očuti". „Ali ako Don Miho nije strepio za vanjske dušmane, ipaka se bojao za nutarnji rastroj. Bio je već opazio znake u svome taboru. Učenici stadoše prkositi; skočiše na kathedru, da poučavaju učitelja. Učitelj ih žestoko ošinu, te oni polegoše, ali očito bijaše to znak uzbune. Zna svak, za Don Mihinu viku na njekoje takmace za vojvodsku čast.—Don Miho je uvidio, da se u mnogo česa zlo upotrebljuje narodno povjerenje, te je morao mnogo gorkih progutati. Nije njemu moglo izbjeći, što osim u pitanju jezika, u ostalomu sve ostade stara pjesma! Lacmanski begovi odstupiše, a narodni begovi pristupiše i nakriliše učitelje. Raja promjeni gospodare; tere sada narodni ljudi strigu narodne ovce!...

Ali naš razgovor nije još bio postigao svoj apogeum, dokle se nije započelo govoriti ob onome, što je za gosp. L. . bilo najvažnije. Ovaj htjeo je doznati, što Don Miho snuje o skorašnjemu izboru općine Makarske.

Don Miho bijaše općeno smatran za glavno-komandajućega šefa cjelokupne reakcije, bilo je dapače, koji su ga uporegjvali Šejkom-ul-Gebelom! U glavi gosp. L..... bila je dakle začeta jedna strategična ideja; kao da se njeki oficir ušuljao u neprijateljski tabor, za da doznade ratne neprijateljske planove. L... nije znao, kako da privede govor na veliko dnevno pitanje, o kojemu je on dan i noć mišljao. Don Miho, koji mu se jučera pri objedu činio ovako običan čovjek, danas mu se počeo uzdizati nad glavom, kao da je uzrestao.

Pavlinović je brzo ufatio zgodu, da koju reče baš o dnevnome pitanju. . . . . .

. . . . . .

„U Makraskoj misle o meni, da sam ja neotesan, neuljudan i nepravedan prama gragjanima, ali će, ako Bog da, općinski izbori skoro pokazati, kako ja cijenim prijateljstvo i ljubav njihovu. Najbolji gragjani i najbolji seljani moraju dogovorno ustrojiti svoje općinsko opraviteljstvo, da sastave jedno vijeće, koje će služiti uzorom mnogim općinama u ovoj našoj pokrajini. Ja sam svegjerno mnogo polagao u općinskim upravama i vruće želim, da one pošteno odgovore velikomu zadatku, za koje su stvorene. Ja dobro znâm, da je dosada u tome pogledu mnoga zapuštena, izostala; da je na narodnoj općini napao trgovac da trguje, potrebnjak da se nahrani; a za mnoge je politika njeka sinekura, da brez zanata, ni glavnice, ipaka pobiraju lijepih prihoda. —

„Neka niko ne misli, da mu je općina krava ili baština; ili da gospodski živi na načelničkoj stolici, ili tajničkoj pisarnici. Načelnistvo, Prisjedništvo, Vjetništvo,

to su vam časti, koje narod plaća harnošću, blagom uspomenom, božjim blagoslovom . . . . . "

„Narodna samouprava, to je najdragocjeniji plod narodnoga preporoda; najčistiji izraz narodne svjesti; to je tvrgjava najstavnija narodnoga značajâ. I baš zato, kako je ona tako znamenita, treba da je u rukama najizvrsnijih poštenjakâ. Jao ti ga onomu, koji sjedi na općinskoj upravi za svoju korist, a ne za narodno dobro. Jao ti ga onomu puku, koji ne zna ili ne će svoje najvrjednije sinove pozvati na to uzvišeno mjesto. Zaista ja ne bi mogao ništa ljepšega zamisliti, nego da naše općinske uprave postanu ono što moraju biti . . . . . "

„Ja sâm pripoznajem, da je u narodnomu komešanju ovih zadnjih godina često hulja, licumjer u naš tabor pribjegao, koristeći se časovitom zabunom, pokrivši glavu narodnom kapom i noseći u ruci narodno zlamenje . . . . . da kao gnjusni krpelj zakvači svoje nokte u narodno tijelo. . . . . Ali što ćete, to je nesretna guba, koju moramo oštrim nožem javne štampe ostrugati. Mržji mi je stoputa onaj, koji narodnom kapom izdaje narod, nego i najkivniji, otvoriti pučki protivnik. . . . . Te valja potražiti, izgoniti, izobličiti, isprebijati, makar se oni prikrivali sjenom trobojnice".

— Gospodinu L. . . bijaše dosta; on nije ni toliko zahtjevao. Mislio je, da pred onim žarkim besjedama, svi narodni kajišari bježe osramoćeni i postigjeni, da se sakriju; i kako je Don Miho sve življe govorio, njemu je srce sve življe kucalo! Kada se razstadoše, gosp. L. . . . . bijaše tako živo ganut, da kada mu je Don Miho stisnuo ruku, on ju je dva puta poljubio. — Nego žaliti je, kako one lijepe besjede ne imadoše druge vrijednosti! U skorašnjim izborima, upravo

dokaže se, jošte jedan put, da stranački duh često ponizuje i velike ljude do pučke malenkosti!

XII.

Čitaoci ove izborne pripovjesti nijesu valjda zaboravili, da je najsjegurniji uspjeh reakcije ležao u naročito pobrkanim općinskim listinama; dočim velika nada opozicije stajaše u zakoniti ipravak rečenih imenica. Utoci opozicie, njeki primljeni a više odbijeni, ne zadovoljavaše. Imena po listinama bijahu tako mudro zamršena, izvraćena i uškopljena, da je čovjek i nehotiće morao zavapiti: „Zašto je bog čovjeku dao razum“?

Osim toga, bijahu, kao vazda po ovoj našoj nesretnoj pokrajini, megju živim ubilježeni i mnogi pokojnici, koje izborna trublja iz grobnoga mračila potrese, da se radi zdravlja malko prošetaju do izbornoga birališta!

Ovakove izborne grdesije, udariše još göre u glavu pisara P..., a za malo je falilo, da ne izgubi i razum! Njegova osjetljiva ćud, ne mogaše nikako, da pretrpi njeke očite nepravde, laži, lukavštine, koje od većine ljudi smatrane su, za opravdano političko sredstvo... Pisara P.... obuzela je njeka nervozna groznica, koja mu je i ono malo tjelesne snage prifalila.

Na veliku žalost njegovu i mnogih prijateljâ legne u krevet bolestan, malom nadom da se oporavi. — .

. . . . . .

Zeštoka fibra napadne pisara P..... ono jutro, kada je s' prozora opazio, kako leuti, gaete štele i bracere izviru jedna nakon druge iza punte Oseljave, iliti oslove paše, ni prijetnje, ni mita, ni napastovanja reakcije ne mogoše zadržati one Primorce, da ne poteku na uzvik opozicije.

Oni brodovi nakrcati izabranom četom, eto ih gdje uz obalu pristaju, mainavaju jidra, surgavaju sidra i dižu zastave.

Njemu pri tako živome prizoru pade na um ono što je davno pročitao iz jedne stare knjige, kako su dugokosi Akejci pod grad Troju dojedrili, da ju sebi prisvoje!

Primorci doletiše na svojim lakokrilnim šajkama i skočiše veselo na kraj, da se ogledaju na izbornome poprištu. Pisar nije o tome ratnome načinu bio baš uvjeren. On se sjećao, da Akejci nijesu ratovali sa ustrišcima našarene hartije; on je dobro znao, što je hartija i kako se dragovoljno pušta napisati, paka je u svome srcu želio: da jedan jaki vjetar duhne i sobom odnese sve one lažne izborne glasovnice.

Ali vjetar nije duhnuo, niti su Primorci zafatili bojno oružje, da se biju, veće na skromni glas zakona, stupiše u izbornički dvoranu za biranje povjerenstva.

Kada je pisar dočuo za poštene sudije, koje imadjahu suditi o izbornim glasovima, prevrnu mu se moždani u glavi i njeka tajna moć učini, te se stvori u izbornoj sali, kao što siromah čovjek iza sna skoči, kada začuje da mu rogjena kuća plamenom gori. Sada je pisar molio gromovnika Iliju, da mu zajmi svoj glas, paka da zagrmi na one opake sudije, tako da poraženi pobjegnu sa one stolice.....

Izborna komisija već započe svoje krvavo djelo, a pisar trčaše tamo i amo izmegju onih izbornih čopora vičući: „Opáčina..... opačina..... Zlotvori..... zlotvori“.

Seljani se počeše uzbunjivati, nepošteno postupanje ubija ih.

Opozicija osjeti smrtonosni udarac. Reakcija proslavi se zbog nevigjena zlikovstva. Narod osta zablenut, ponižen, osljepljen. Nije više znao našto je amo došao, već je kao ovca izgubljena i na samoga sebe zaboravio.

Njeki plakahu, drugi prste sebi ujedahu, treći, bojeći se svoje nagle krvi, utekoše sa napasnoga poprišta.

Reakcija, kao, da je jednim ruke mahom, nepravdu u pravdu pretvorila, slijedila je ladnokrvno i bezobrazno svoje nedjelo. „Jaoh pobjegjenima“! vikahu pobjeditelji. Niti je ko imao srca, niti snage da toj glupoj sili uzvikne: „Jaoh vamo nepravedni! . . . .“

Triumfalna je truba zatrubila, dobitnička kola zaškrinuše, niti se mogao čuti tanani glas pravde i istine.

Slava i pobjeda djeluju na čovjeka kao žestoko piće, otme mu najdivniju čest njegovu, razum.

Jeli to pedipsa?!

Reakcija se u svôj pobjedi svojoj osramotila. Pustila je svoju golotinju svijetu na vidjelo! . . . . Jeli se moglo zaboraviti da je A. . . . . član izborne komisije, teke iz Istrijske tamnice izišao, gdje stajaše dugo zatvoren zbog prestupa javne prevare?!

Jeli se moglo zaboraviti da drugi, i treći članovi one komisije, bijahu žigosani pečatom lopovstva, kamatništva, nepoštenja?! . . . Paka zašto nije bârem pokrila svoju sramotu listom ljudskoga stida? . . .

Kolovogje opozicije bihu izigrane. Dogodi se nenadana.

Puk is početka poražen, sada steče dešperatno junaštvo.

Vidio, je da ima jake mišice, paka se opeta stao okupljati ispred izborničkom kućom. Prve riječi vrenuše,

kao munjevite iskre... Puk hoće svoje pravo da obrani! „Eto vam tu izbornica!...“ povrnu njeko ironično...

— Kolovogje opozicije stadoše svôm silom puk miriti i odvraćati sa izbornice. Kolovogje se zakleše, da će izbori biti uništeni. Kako ne bi?!.... Na koga će krivda pasti u slučaju bratskoga pokolja?...

Opozicija odstupi. Reakcija klikne: „Poraz!“ —

— Njeko reče, da je puk dobar promatraoc.

Ali sreća, da sve što vidi, ne nauči. Kakve je primjere vidio na stolu pravičnosti? Himbu, prevaru, izdaju. Od koga?... Puk je dobar!

. . . . . .

Od svih sêla, podgorska opozicija najgore postradala. Ne treba reći zašto. Svi oni što se obetovahu ili iznevjeriše ili se ustegoše. Jedan sâm, Jure S..... podgorska haramija, imade srca iz seoskoga jata izletiti î pristupiti na glasovanje. Ali kada vidi kô sjedi za izbornim stolom, zagrcke mu njesto u grlu, paka skide kapu s'glave i reče: „Ja glasujem za Franu Josipa I“.

Don Miho se slatko nasmija.

Don Miho bijaše uredio svoje Podgorane kao kralj Agamemnom svoju vojsku nazad tri tisuće sedam stô godine.

On njima naredi, da prodru u grad vikajući grubo i nesaglasno ratne davorije, jerbo da će na taj način svoje protivnike najbolje ustrašiti.

Oni izvršiše tu njegovu naredbu tako vjerno i užasno, da je i sâm veliki kralj Agamemnon morao svoje uši začepiti!

Don Miho misljaše takvom taktikom, da ustravi svoje protivnike. Ali je najprotivno ona komična ratna ekspedicija megju gragjanima veliki smjeh potaknula.

Pri svršetku ove male izborne pripovjesti, voljeli bi list privrnuti i sa piknjama konkluziju učiniti, ali ne možemo. Čitaoci bi se dosjetili, da je u peru spisaoca izostalo riješenje važne zagonetke; paka oni bi jošte rado što doznali ob onim dušama, što su u izborničkim patnjama najviše pritrpili; i dopokon svi bi se jadali na kroničara, da je istinu okrnjio i da nije dužnu počast iskazao velikoj izreci: „*Historija magistra vitae!*“

Kratko vrijeme pred izborima, gosp. N. N. glava općinske policije, pošalje na c. kr. mjesno Poglavarstvo putem občinske uprave i izvještaj, u kojemu igraju glavnu rôlu opozicijoneri u popovoj kući, baš u onome povjestničkomu času, kada jedu slatke kolačiće i srkaju popovu bijelu vugavu.

Ovaj „*specificum*“, koji po nalogu bijaše pozvan, da prikaže opozicionske vojnike i komandante za otvorite neprijatelje reda i države, u času potrebe, mogaše postati garantirano sredstvo za poglavara L. . , da ga opravda potpuno pred vladom, što je onako bezbožno dao smlatiti opoziciju. Nije historički dokazano, kamo bijaše koljevka ovome griješnome čedu, jali u općini, jali negdje drugdje. Nò, to je baš od male važnosti. Sjegurno stoji, da je on kao i arlekin, morao služiti dva gospodara, paka je sjegurno, da su ga obojica skladno i dogovorno naučila. Kada ga ovgje prinešemo, mislimo da će služiti i na udivljenje i na pouku. Na udivljenje za one, koji bi htjeli baciti pogled u nutrašnji stroj ovih mašinâ, o kojima se sluša često govoriti, a rijetko na vidjelo izlaze; na pouku visokoj vladi, koja kadikada zadrijema od nadziranja nad njekim njoj i narodu opasnih aventurijerâ. —

Dokle je opozicija trudno i požrtvovno upirala u vesla, da privede u luku spasenja svoju lagju, dotle njeka nebožja ruka namjesti pod vodom užasni torpedo, koji u danome času moradijaše buknuti i baciti nogama, u zrak izmorene veslače.

Doisto, za njekoje veseljake, taj prizor moradijaše biti veoma zabavan. Takovo uživanje ipak skupo zapada, kada se za nj moraju pregarati ljudska čast i dostojanstvo!

U pomenutom policajskom općinskom izvještaju, od dneva 4 Lipnja 1882, opozicijoneri budu opisani za nemirnjake, koji pripadaju stranci srpsko-taljanskoj što očituje težnjâ pogibnih „državi“. Ta opasna srpsko-taljanska urota, sastojaše iz dva, tri maranguna i postolara; dva redovnika i njekoliko c. kr. činovnika!.... Ovi užasmi Marati i Robespieri, imahu pri ruci velikih novaca: „tri fiorina za piti vina“. Demonstracije su se davale svaku večer na putu, kada je svirala glazba. Velika ratna pomorska sila bijaše, jedan taljanski trabakul, koji je u luci manevrirao. Za stati na suprot toj budućoj revoluciji, trebaše povisiti ratnu oružanu silu općine, trebalo je uzeti još 4 redara pod kiriju!

Za takov uzorak policajske majstorije, doznalo se teke njekoliko mjeseci nakon izborničke katastrofe, kada je njeki gradski opozicioner, iskopao taj vrijedni dokumenat iz krpe službenih akatâ, prigodon senzacionalnoga procesa pred porotničkim sudištem. —

Kada ga je pisar O... vidio i uzeo čitati nješto mu se u želudcu promješa, kao da je što ružna progucao: „Evo vidite“ reče on, popu i gosp. predsjedniku odbora: „evo vidite ovaj novi servicial za izborne pobjede, samo kada njeko ima dobar štomak....“

Uz ono čitanje, pop mahaše glavom i tepkaše rukom po trbuhu, opetujući često: „*et ne nos inducas in tentationem*“ jerbo mu se baš nije dalo razumjeti, kako on strogi teolog, moralista i logičar, paka da bude zapleten u revolucionarnoj zavjeri suprotiva države!!

Sada je već kraj izborničkoj drami i mogao bi zastor padnuti, jerbo je čin dobio svoje prirodno tumačenje, nego eto iz partere čujem glasove, koji pozivlju još jedared na pozornicu gospodu predstavljače izborničke drame.

Ali na žalost, ne možemo udovoljiti želje p. t. Publike, jerbo gospode nema kod kuće. Pisar P..... nakon duge bolesti, jedva uteče od smrti, i sada, po prepisu lječničkomu, šeta po borovini, i kupa se u hladnome moru Donje Luke. — Pošt. pop L.... i on radi politike, dobio je mjesto stalnoga župnika na selu, gdje veoma logično živi, kao bubrjeg u loju, predikujući kadikada proti jednom spijunstvu, kano od osam smrtnih grjehâ.

Gosp. trgovac L.... bivši član deputacije i. t. d. i. t. d. odprema svoje ulje, kože, vino, tamo u daleki svijet i ne će više da se bavi diplomacijom, veleći, da je „Politika naša najveća sramota.“ — Što se tiče gosp. predsjednika opozicionalnoga odbora, on sve jedno prati političke dogagjaje, mjestne, pokrajinske i državne i čini mu se, da će carstvo reakcije skoro potamnjeti i na njegovo će mjesto nova, svijetla zvijezda zasjenuti, zvijezda opozicije.

Kada veće bilo sunce na zahodu, a izbori pri kraju, puče iz neba glas, da su izbori uništeni. Nepravo oteti glasovi zaigraše od veselja u torbi reakcije. Povjerenici

izborne inkvizicije probljediše. Poglavar D.... maši se rukom do svoga portafolja.....

Mnogi seljaci uzeše hitati kape u visinu, i klicati ulicama: „Živio Jovanović, živio Jovanović"! Tu se trevi i jedan siromašni težak, koji nosaše u ruci teke kupljeni lonac, te ga radostno baci u zrak, vičući od svega grla: „Živio Jovanović, živio Jovanović"!

Lonac pade i prsnu u stotinu komada. . . .

. . . . . .

Nego proročanstvo samo donekle se izvrši. Nakon njekoliko mjeseci zaista stiže vijest, da je izbor trećega tijela bio uništen, pošto su se bezprimjerne nezakonitosti u njemu počinile. Ali mrtvi bihu već saranjeni, paka ih ona lijepa vijest ne mogaše uskrisiti. —

Jovanović, ili vlada, bihu doista nješto obrekli opoziciji. Jovanović bijaše proglašen kao novi Mojisija, koij će izbaviti puk izrajilski iz jarma Faraonova, nego njegov mali poglavar u Makarskoj, mjesto da, kano Aron, brani Izrajelce, on stade pazariti njihovom kožom i pomagati ugnjetačima. I dogodi se, da je puk morao ostati u goremu ropstvu, nego što prija bijaše...

Ali dugo ne progje, a opozicija pokaže visokoj vladi, da i ona za ponos ćuti!

Sa svojim nesmotrenim postupanjem, visoka vlada učini, da joj se njeni prijatelji prometnu u tolike neprijatelje.....

Na posljetku treba priznati, da reakcija makar imala za sebe tri faktora vrlo zlamenito za dobar uspjev; izbornu komisiju, poglavara D.... i tajne spise, ipak se je borila, što no rijek, i zubima i noktima. To bijaše zato, što interesi reakcionera bijahu tijesno skopčani sa izbornim uspjehom; velim, to bijaše za nje

jedno pitanje opstanka. Opozicija se je podigla, ali se je odveće pouzdavala u dobroti svoje stvari; dočim dobrota jedne stvari toliko vrijedi, u koliko podava više moralne snage i više srca svojim braniteljma. Inače, kako bi bilo, kada vrlo često, i loša stvar u rukama umnih i djelatnih ljudi može predobiti i dobru i poštenu?

U svim političkim pitanjima, lični, stranački interesi, stoje na površini, te svojom gustom mrežicom odbivaju pogled od nutrašnjosti.

Većina ljudi ne ljube istinu i pravicu samo radi pravice i istine, nego i za nješto drugo. Paka da se obore tolike protivnosti, tolike zasjede, trebaše da i opozicija vele ozbiljnije i srčenije uĥati se djela i da mjesto lozinke: „Bog i pravica," uzme onu drugu: „Bog i opozicija!

Poslje općinske propasti, nastade vrijeme vrlo teško i nesnosno za Makaranske gragjane. — Bolji, vrjedniji, umniji, budu za kastigu sasvjem isključeni od svakoga udjela u javnome životu, te se moradoše zaklopiti u brigama svagdanjega života i svoga osobnoga zanimanja.

Moradoše se odreći i radosti i žrtvâ, i rada i slave javnoga života. Koliko je to teška pokora za one, koji nješto znadu i valjadu, te bi radi bili, da domovini svojoj zapomognu, zna svaki onaj, koji ljubi svoju očinsku zemlju.

Izgubivši Makarska svoje najbolje sinove iz svoje domaće uprave, ona započe sunovraćati iz moralne u materijalnu propast.

Uz pogoršene trgovinske i prometne okolnosti, u Makarskoj javna stvar osta na staroj biljezi, jerbo ljudi, koji svojim umom nijesu kadri da shvate eko-

nomski položaj naroda, kojim upravljaju, nijesu kadri ni da promaknu blagostanje i dobrobit njegovu. Ne ćemo se dakle ogriješiti ako rečemo, da svaki onaj narod, koji se ekonomno ne diže naspram zahtjevima vremena, taj narod nazaduje. I to se dogodi našom Makarskom. Političko trvenje, koje od četvrt vijeka drži razcjepane njezine sinove, potisnu na niže njena bitna ekonomska pitanja, i učini da zle strasti i zadjevice na površinu izbijaju. Ovo nas potpuno uvjerava, da ne stoji u rukama jedne stranke narodni napredak, ako ova stranka misli, da je politika jedini cilj njenomu djelovanju.

Dokle makarska polja ne ragjaju; dokle pazari opustiše; dokle naše vino, naše ulje bescjeno propadaju; dokle iz velike biokovske golotinje nasadna golotinja u oči udara; dotle, prkosna i vrtošna politika ragja i plodi svojim nesretnim plodom: razdorom, osvetom, prevarom. I za tako zlo veliko, niti imamo riječi, da ga obilježimo, niti mjere, da ga izmjerimo. Patnje i sramote, koje nam nameće naše anormalno stanje svaki dan rastu, i ko znade, kada će se vječni Bog na nas smilovati.

I sada, lijepa Makarska, jednom proslavjena koljevka velikih i vrlih ljudi, sada pepelom na glavi u kajačkom odjelu, pred pustim svojim morem plače i uzdiše, čekajući i vapijući na svojega moralnoga i ekonomičkoga izbavitelja!

Da ne bi ova tragična sudbina općinara M..... izmamila odviše suzâ, u stanju smo javiti im jednu vijest, koja će ih divno obradovati.

Njihovi vapaju bijahu napokon uslišani na visokomu mjestu, i njihova općinska Uprava može se nazvati „raspuštena.“ — Priporuča im se ovom prigodom, da nikada ne zaborave, u kakovim su rukama sramotno

i nedično čamili za toliko godišta, paka neka sada, za ovo možda kratko vrijeme počitka, po propisu Salamunovu: „Preborave svoje dane u veselju i u dobrim djelima.“

Megjuto, neka bolji i pametniji pokušaju pomiriti zavagjenu braću, jerbo samo sloga i megjusobna ljubav, mogu zacijeliti räne majke otadžbine. —

79264

Dn 8.- 2
462 581 /13

PT
2685
.036
.Z93

DB 412 .P3 .J3 C.1
Makaranske uspomene i don Miho
Stanford University Libraries
3 6105 036 588 759

DATE DUE

Stanford University Libraries
Stanford, Ca.
94305